

TERMINO *ETHNOS* REIKŠMIŲ POKYČIAI: NUO BIBLIJOS VERTIMŲ IKI NAUJŲJŲ UTOPIJŲ*

Aušra Kristina Pažėraitė

Vilniaus universiteto

Religijos studijų ir tyrimų centras

Universiteto g. 9/1 LT-01513 Vilnius

Tel.: +370 610 39 665

El. paštas: apazeraite@yahoo.fr

Šiame straipsnyje keliamas etninės tapatybės genezės klausimas šiuolaikinėje lietuviškoje kultūroje. Pirmiausia aptariamas žodžių „ethnos“, „etniškumas“ apibrėžimų problemiškas, atkreipiant dėmesį į tai, kad šie žodžiai imti intensyviai eksploatuoti tik prasidedant pokolonijiniam laikotarpiui, siekiant nurodyti tam tikras žmonių grupių tapatybes (Sovietų Sąjungoje – tautybę, JAV, Didžiojoje Britanijoje ir susijusiuose kraštuose – įvairias mažumas). Antroje straipsnio dalyje lyginamas LXX ir hebrajiškos Biblijos (MT) terminų, nurodančių įvairias žmonių grupines tapatybes, taip pat ir ethnos, vartojimas, analizuojamos įvairios Biblijos tekstų vertimų į lietuvių kalbą strategijos. Parodoma, kaip radikalčiai keitėsi grupinę tapatybę žyminčių terminų samprata ir interpretacija XX a. Tyrimas leidžia daryti išvadą, kad žodis „tauta“ XX a. pradžioje Lietuvoje pakeitė neutralų anksčiau vartotą žodį „žmonės“, kuriuo būdavo perteikiami graikiški žodžiai laos, neretai ir ethnos, ar lotyniškas populus, ir taip buvo sukonstruotas „tautos“; taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad žodynai, kuriuose LXX ir NT graikiškas terminas ethnos aiškinamas kaip stereotipiškai nurodantis nežydzus, nekrikščionis, pagonis, yra anachronistiškai perdedantys, nors ir būta negatyvumo, siejamo su šiuo terminu krikščioniškoje kultūroje. Šitą negatyvumą tebeegalima apčiuopti ir šiuolaikinėje lietuviškoje kultūroje per susvetimėjimą su lietuviškumu. Galiausiai straipsnyje aptariama lietuviškoji savivoka, pasireiškianti per svetimumo su savimi, su šiuolaikine visuomene momentus, ir pateikiami keli pavyzdžiai pastangų įveikti minėtą susvetimėjimą naujų utopijų kūrimu, tik utopijų, nukreiptų ne į ateitį, o į praeitį, bandančių perkurti Lietuvos istoriją, kurią esą šiuolaikiniai akademiniai istorikai yra iškreipę, taip lyg tapdami atsakingi už tą susvetimėjimą.

Pagrindiniai žodžiai: etniškumas, ethnos, tauta, Biblija, Biblijos vertimai, biblinė tauta, susvetimėjimas, lietuviškas ethnosas, pagonybė.

Kodėl tas pasaulis darosi
toks svetimas?

(GINTARAS MAKAREVIČIUS 2012: 18)

Įvadas

Šiame straipsnyje bus keliamas etninės tapatybės genezės klausimas šiuolaikinėje lietuviškoje kultūroje. Kaip žinoma iš daugybės tyrinėjimų, aptarimų, analizių pasaulyje, etniškumo (*ethnic*, lotynizuota *ethnikos* (gr.) forma) terminas kildinamas iš graikiško *ethnos*. Šis terminas už graikų kalbos ribų aptiktas angliškoje literatūroje

* Straipsnis parengtas pagal projekte „Religija ir kultūra: šiuolaikinio pasaulio iššūkiai tapatumui“ atliktą tyrimą, finansuotą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. VAT-13/2010).

1470 m. (pagal *Oxford English Dictionary*), XIX–XX a. pradžioje retkarčiais vartotas antropologų, kalbant apie „necivilizuotas“, pirmą kartą šis sąlygomis gyvenančias žmonių grupes, ir tik XX a. antroje pusėje, būtent pokolonijiniu laikotarpiu, imamas vartoti kaip terminas, kuriuo apibūdinami jau ne vien „pirmą kartą“ žmonės. Yra vienas aspektas, kurio neaplenkia nė vienas šios sąvokos vartosenos istorijos tyrinėtojas (nors nemaža dalis šios sąvokos vartotojų arba šio aspekto nežino, arba paprasčiausiai jį ignoruoja) – tai šio žodžio vartoseną graikų kalboje, tiksliau, graikiškosios Biblijos – Septuagintos (LXX) ir NT – vertimuose į kitas kalbas, iki kol jis buvo persodintas ir prigijo kitose kalbose, pabandžius apvalyti jį nuo negatyvių konotacijų. Net ir solidžiausiuose senosios graikų kalbos žodynuose stereotipiškai teigiama, kad graikiškas žodis *ethnos* Septuagintoje buvo vartojamas versti hebrajišką *goy*, kuris taip pat stereotipiškai yra interpretuojamas (galbūt remiantis vėlesne stereotipuota „žydu“ vartoseną) kaip pejoratyvinis, negatyvus terminas, nurodantis ne žydą, o NT – ir ne žydu kilmės krikščionis. Lotyniškame Biblijos vertime, Vulgatoje, *ethnos* atitinkamai, su visomis paniekinančiomis ir sumenkinančiomis konotacijomis, buvo perteiktas terminu *natio* ir su tomis konotacijomis buvo vartojamas iki Viduramžių, bet vėliau semantiškai neutralizuotas per vedinius *nation* ir *nationality*, o tai vedė prie sąvokos „etniškumas“ su visomis negatyviomis konotacijomis vartojimo atnaujinimo (plg. Fishman 1999: 446). Kaip teigia vienas iš etniškumo šiuolaikiniame pasaulyje teoretikų Joshua A. Fishmanas, galiausiai *ethnos* vis dėlto buvo neutralizuotas, ėmus jį naudoti socialiniuose moksluose (pavyzdžiui, naujų mokslų

pavadinimai etnografija, etnologija ir kt.), tačiau vien tai, kad šis terminas vartojamas, kalbant apie socialines ir kultūrinės mažumas, ypač apie tarpgrupinį priešišumą ir nepilietiškumą (*incivility*), „šia prasme yra tąsa jo viduramžiško nemeinstrymiškumo ir pejoratyvinio vartojimo“ (Fishman 1999: 446).

Tačiau Lietuvoje terminai „etniškumas“, „etnosas“, atrodo, neturi tokių negatyvių (kad ir paslėptų) konotacijų (kaip, beje, ir Rusijoje, ir daugelyje kitų buvusio socialistinio bloko šalių) ir yra labai plačiai vartojami savai lietuviškai kultūrai ir religinėms tradicijoms nusakyti, taip pat dažnai pasitelkiami judėjimų, siejamų tiek su radikaliomis nacionalistinėmis, tiek su nuosakesnėmis religinėmis (įvairūs neopagonių judėjimai) pažiūromis. Minėti terminai yra susiję su valstybiniu lygmeniu institucionalizuotomis lietuviškos etninės kultūros tradicijų konservavimo, saugojimo, puoselėjimo, getoizacijos pastangomis.

Viešojoje erdvėje tautiškumo samprata nuolat painiojama su etniškumu, todėl straipsnyje pirmiausia bus aptartas žodžių „etnosas“, „etniškumas“ apibrėžimų problemiškas, atkreipiant dėmesį į tai, kad šie žodžiai imti intensyviai eksploatuoti pasaulyje, taip pat ir Sovietų Sąjungoje, tik prasidedant pokolonijiniam laikotarpiui, tačiau, kaip bus parodyta, vartojimas „kitur“ ir Sovietų Sąjungoje (ir iš jos ar jos įtakos išsivadavusiose ir nepriklausomybę atkūrusiose šalyse, konkrečiai Lietuvoje), gerokai skyrėsi, ir tas skirtumas, matyt, ir yra aptinkamas dabartinėje nereflektivoje šių terminų vartosenoje.

Antroje straipsnio dalyje lyginsiu LXX ir hebrajiškos Biblijos (MT) terminų, vienaip ar kitaip nurodančių įvairias žmonių gru-

pines tapatybes, vartojimą. Analizuodama įvairių Biblijos tekstų vertimų į lietuvių kalbą – XVIII a. protestantiško Biblijos vertimo, XIX a. kai kurių katalikų (vyskupo Motiejaus Valančiaus) bandymų improvizuoti psalmių vertimus, ir, galiausiai, XX a. dviejų svarbiausių katalikiškų vertimų (vysk. Juozapo Jono Skvirecko ir prel. Antano Rubšio) – strategijas, parodysiu, kaip radikaliai keitėsi tų terminų samprata ir interpretacija. Ši analizė, papildyta kai kurių lietuviškų žodžių etimologijų (lyginant su kalbininkų rekonstruotomis proto-indoeuropietiškos kalbos žodžių šaknų etimologijomis) analize, turėtų vesti prie išvados, kad žodis „tauta“ XX a. pradžioje Lietuvoje pakeitė neutralų anksčiau vartotą žodį „žmonės“, kuriuo būdavo perteikiamas graikiškas žodis *laos* ar lotyniškas *populus*. (Tačiau taip pakeitus žodžius, galima manyti, kad Biblijos tekstai, kurie anksčiau galėjo būti skaitomi, tapatinantis su tais „žmonėmis“, tampa tekstais, kalbančiais apie „svetimą“, kitą tautą, t. y. žydus.) Dėl žodžio *ethnos* aiškios sąsajos su *goy* ir šių abiejų su *pagonimis*, tiek žodynai, tiek jais besiremiantys etniškumo sąvokos vartojimo istorijos teoretikai gerokai perdeda. Labiau tikra tik tai, kad (skirtingais laikotarpiais skirtingose šalyse skirtinguose kontekstuose) egzistavo krikščioniška tendencija vartoti žodį „pagonis“ kaip sietiną su LXX ir NT vartojamu žodžiu *ethnos* ar hebrajišku *goy*, kurie taip būdavo verčiami ne automatiškai, bet pagal kontekstą, kuriame numanomos negatyvios konotacijos, moraliai ar dėl nepriimtinių religinių papročių peiktinos žmonių grupės.

Galiausiai, apibendrinant šiuos tyrimo rezultatus, bus aptarta lietuviška svetimumo savivoka, nesąmoningai atspindinti tam

tikra prasme „tradicinį“ termino *ethnos* šleifą krikščionybę priėmusiuose ar su krikščionimis susidūrusiuose kraštuose, žymintį svetimumą, nesuprantamumą, ne-meinstrymiškumą, kitoniškumą (dažnai diskriminuojamą kitoniškumą). Su šia svetimumo, susvetimėjimo su visuomene, laikoma meinstrymine, agresyviai diegiančia toleranciją, diskriminuojančia „etninius lietuvius“ kaip mažumą, savimone ir sietini pradžioje minėti judėjimai. Nors šie judėjimai, remiantis filosofo Gintauto Mažeikio analize monografijoje *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika* (Mažeikis 2005), galėtų būti interpretuojami kaip judėjimai, kuriuose vyksta susvetimėjimo kaip individuacijos procesas:

Institucionalizuotas, iracionalaus pasitikėjimo reikalaujantis žinias pavadinus stabais, susvetimėjimas laikomas išsivadavimo nuo stabų procesu, kritinio mąstymo formavimo prielaida. Europos istorija kaip tik ir yra ryškus stabų kūrimo, kaupimo ir apsisvalymo nuo jų procesas. Dažniausiai stabai griunami per karus, revoliucijas, kurių pretekstas dažniausiai būdavo įvairūs simboliniai konfliktai. Karai, revoliucijos pasireiškia kaip išsivadavimo nuo stabų, kaip skirtingų simbolių pasaulių konfliktų neutralizavimo veiksmas. Institucinis, ideologinis žinojimas monopolizavo prasmingumo predikavimą. Štai kodėl, norėdami pabrėžti asmeninės egzistencinės patirties ir apsisprendimo svarbą, iš pradžių Kierkegaardas, paskui ir Levas Šestovas Dievą vadina absurdu. Jis yra absurdas, nes neatitinka kolektyvinių, institucinių žinojimo stabų. Vėliau Camus, aiškindamas žmogaus esmę kaip egzistencinį, asmeninį laisvės patyrimą, absurdu pavadina laisvę, nes ji neatitinka stabų reikalavimų, yra anapus legitimizuotų tiesos diskursų. Tačiau toks absurdo žmogus, atkovojęs asmeninės egzistencinės patirties ir atminties teritoriją arba lieka vienišas, arba privalo užmegzti ryšius

su stabų pasauliu. Kita vertus, toks racionalaus ryšio atkūrimas yra kitos pakopos bendravimas ir pažinimas nei pirminis betarpiškas pasitikėjimo ryšys (Mažeikis 2005: 267–268).

Galima būtų tik abejoti, ar minėtuose judėjimuose pasisektų aptikti kritinio mąstymo prielaidą. Nebent ja laikytume tai, kad, nepaisant gana dažnų prieštaravimų elementariai logikai, akademinio kritiškumo standartų neatitinkančių samprotavimų ir įvairių deklaracijų, kurios akademiškam diskurso dalyviui dažniau atrodys kaip nesusipratimas, ryškesni šių judėjimų protagonistai yra užsidedę griauti institucionalizuotai hegemoninę poziciją užsitvirtinusių Lietuvos istorikų tiesas, kurios kritikuojamos kaip melas, dezinformacija, t. y. kaip kažkas, ką visuomenė akiai, nesigilindama priima faktiškai tikėjimu. O vietoj tokio aklo tikėjimo siūloma naujai pažvelgti į šaltinius, kritiškai peržiūrėti galimus alternatyvius istorijos scenarijus.

Kita man šiame tyrime reikšminga Mažeikio filosofinės antropologijos siūloma interpretavimo perspektyva, besisiejanti su ką tik pateikta, yra susvetimėjimo įveikos per socialinę viltį koncepcija, kurioje vartojama Utopijos kūrimo sąvoka. Ši sąvoka leidžia šiuos alternatyvius scenarijus laikyti ta kuriama pasaulio vizija, net jei ji nukreipta į praeitį, per kurią tikimasi įveikti aktualų susvetimėjimą.

Problema, kurią šiame straipsnyje analizuoju, nebuvo tyrinėta. Mokslinėje literatūroje gausiai tyrinėtos tik paties etniškumo, etnoso, etninių grupių sampratos, jų apibrėžimai, vartojimas, tačiau galima rasti šimtus empirinių tyrimų, kuriuose šie terminai tiesiog vartojami be jokio teorinio jų svarstymo, taip pat ir Lietuvoje (išskyrus kai kuriuos gana retus bandymus), tai pla-

čiau aptarsiu toliau tekste. Čia pateikiamas tyrimas išsiskiria tuo, kad jame bus kritiškai tiriamas šių terminų vartojimas tiek skirtingose Biblijos vertimų versijose, tiek Lietuvos viešojoje erdvėje. Be to, lietuviškos tautinės savimonės etnizavimosi kaip susvetimėjimo aspektas dar nebuvo analizuotas.

Šio straipsnio pagrindinis *tikslas* ir bus:

- šiuolaikinės lietuviškos tautinės savimonės etnizavimosi kaip susvetimėjimo proceso tyrimas.
- Keliama su šiuo tikslu susiję uždaviniai:
 - aptarti termino *etnosas* (ir su juo susijusių darinių) vartojimo istoriją ir aspektus, apibrėžimo problemišumą ir vartojimo skirtumus, lyginant su tuo, kaip jis vartojamas Lietuvoje;
 - ištirti termino *etnosas* (ir jo sinonimų) vartojimą skirtinguose Biblijos variantuose, skirtingų laikotarpių lietuviškuose vertimuose, siekiant apčiuopti „svetimumo“, „kitoniškumo“, „tautiškumo“ konotacijas, kurios istoriškai krikščioniškose kultūrose buvo siejamos su šiuo terminu;
 - aptarti kai kuriuos pavyzdžius iš viešojoje erdvėje pasirodžiusių susvetimėjimo diskursų ir bandymų perkurti Lietuvos istorijos viziją.

Tyrime bus taikomi istorinis analitinis, lingvistinis lyginamasis metodai.

Termino *etnosas* apibrėžimo problema

Etnokultūrinių tyrinėjimų universitetinių, institucinių programų, etninės kultūros projektų, akademiinių ir mėgėjų leidinių, interneto tinklalapių, galiausiai etninių švenčių ir įvairių renginių yra visur. Lietuvoje žodis *etnosas* yra tapęs beveik sinonimu

kito žodžio – tauta, tautinis. Tik *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* vietoje jo apibrėžimo apsiriboja labai lakonišku žodžio *etninis* paaiškinimu: „**ėtninis**, -ė adj. (1) TrpŽ *susijęs su priklausymu kuriai nors tautai, tautinis*: Ėtninė gyventojų sudėtis DŽ.“ Paaiškinimas (ar apibrėžimas) visiškai bevertis, nebent atskleidžia, kaip šiuolaikiniai lietuvių kalbos specialistai šį žodį supranta, ir, matyt, daro prielaidą, kad jis ir taip visiems aiškus. Pateiktas jo vartojimo pavyzdys taip pat nieko nepasako. Akivaizdu, kad etniškumas ir tautiškumas daugiau ar mažiau laikomi sinonimais. Toks tapatinimas numanomas gausybėje pastarųjų metų straipsnių, tekstų, diskusijų, forumų viešojoje erdvėje, kaip ir akademinėse (ar pretenduojančiose būti tokiomis laikomomis) publikacijose. Tačiau galima pastebėti kai kuriuos šių žodžių vartojimo skirtumų niansus, net jei tarp jų ir nėra aiškesnės takoskyros.

Ne ką informatyvesnis yra ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* pateiktas tautos apibrėžimas¹: **taut**||ā (4) istoriškai susidariusi žmonių bendruomenė, turinti bendrą kilmę, žemę, kalbą, istoriją, kultūrą: *Lietuvių t. Baltų taūtos. ~ū kraustymosi laikotarpis. Maža, gausi t.*

Bendra kilmė, kalba, istorija, žemė – tai dalykai, kurie nėra vienareikšmiškai užfiksuojami: kalbant, pavyzdžiui, apie baltų kilmę, vietose, kuriose, manoma, baltai formavosi, archeologiškai aptinkama laikotarpių, kai vienos kultūros keitė kitas tiek dėl vidinių pokyčių, tiek dėl kitų žmonių grupių antplūdžio; genetika taip pat rodo skirtingas dabartinės Lietuvos, Latvijos

populiacijos kilmės. Žemė, teritorija istoriškai taip pat keitėsi. Atrandami baltiški toponimai gerokai plačiau išsibarstę, nei šiandieninė Lietuvos teritorija. Bendra istorija – dar labiau neapibrėžtas dalykas, nes skirtingais istoriniais laikotarpiais skirtingos žmonių grupės dalijasi bendra istorija. Bendra kalba taip pat ne visada būdinga grupėms žmonių, kuriuos sieja jų savimonė. Istorijoje yra daug pavyzdžių, kai bendra kalba kalbančios žmonių grupės turi skirtingą bendruomeninę tapatybę, pavyzdžiui, airiai ir anglai, įvairios bendruomenės JAV, senovės Persijos imperija (aramėjų k.), helenistinės valstybės. Kaip nurodo istorikas Alvydas Nikžentaitis, „Viduramžiais, net esant vienai kalbai, egzistavo daugel vokiečių valstybių, kurių gyventojai nesijautė esą vienos tautos atstovai. Bendro likimo supratimas, pasireiškęs sąvokų „vokiečių valstybė“, arba „reichas“, paplitimu, Vokietijoje atsirado tik XIX a.“ (Nikžentaitis 1994: 23). Arba, priešingai, skirtingomis kalbomis gali kalbėti žmonių bendruomenės, turinčios tą pačią tapatybę, pavyzdžiui, katalikišką. Visos šios pastabos, be abejo, ne naujos ir visiems žinomos. Politologas Benedictas Andersonas savo knygoje *Įsivaizduojamos bendruomenės* (Anderson 1999), pirmą kartą išleistoje 1983 metais, nurodė šias nacionalinės tapatybės sudedamąsias dalis kaip modernizacinių procesų (pvz., kapitalistinio knygų spausdinimo verslo plėtra, faktiškai plėtusi savo rinką produkuodama leidimą tekstų liaudžiai daugiau ar mažiau suprantamomis kalbomis ir kartu formuodama lingvistiškai daugiau ar mažiau unifikuotas bendruomenes, industrializacijos, biurokratizacijos, demokratizacijos, sekuliarizacijos, urbanizacijos, masinės edukacijos) padarinius.

¹ Galima pasižiūrėti ir internete: <http://dz.lki.lt/search/> [paskutinį kartą žiūrėta 2012 m. liepos 3 d.].

Terminai *etninis*, *etnosas*, *etniškumas* šiandien vartojami įvairiausiuose diskursuose kaip visiems aiškūs ir apibrėžimo nereikalaujantys žodžiai. Pakanka atsiversti posovietinio laikotarpio istorikų darbus. Kad ir minėtą Alvydo Nikžentaičio straipsnį „Gentis virsta tauta“, kuriame istorikas svarsto problemą, kada ir kaip kažkas, kas laikytina lietuvių gentimi, virto tauta. Svarstant problemą yra bandoma pateikti genties ir tautos apibrėžimus, parodyti tautinės ir gentinės savimonės skirtumus. Nikžentaitis rašo: „Pirmas ir bene reikšmingiausias skirtumas yra tas, kad gentinė savimonė apima kiekybiškai mažesnę žmonių skaičių. Ji ribojasi viena, vėlesniu laikotarpiu – galbūt keliomis etniškai giminingomis gentimis. <...> Pavadinimai nalšėnai, deltuviai ir kt. susiję su genties arba teritorijos vardais ir tam tikra prasme išreiškė tų teritorinių ir etninių junginių „tautinę“ priklausomybę. XII a. pabaigoje – XIII a. pradžioje dar neegzistavo toks stambesnis etninis junginys kaip lietuviai“ (Nikžentaitis 1994: 22–23). Šiuose teiginiuose, kaip matome, tarp gentiškumo ir tautiškumo kategorijų kaip jungiamoji grandis įsiterpia etniškumo kategorija, kuri nėra apibrėžiama.

Panašiai apibrėžimų vengia ir kiti istorikai, kurie vartoja šį terminą nebūtinai nurodydami sunkiai nusakomą darinį „lietuviškas etnosas“. Antai, Edvardas Gudavičius savo veikale *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, skyrelyje „Baltų raida iki antikinės civilizacijos poveikio“ rašo: „Apie XX a. pr. Kr. Pamario ir Dnepro aukštupio virvelinės keramikos arealuose išryškėjo baltų prokalbės tarmėmis kalbantis etnosas“ (Gudavičius 1999: 18). Nelabai aišku, kas turima galvoje, vartojant pasakymą „baltų prokalbės tar-

mės“, jei darysime prielaidą, kad tarmės, vėliau išsirutuliosiančios į atskiras kalbas, turėjo kilti iš vienos bendros prokalbės. Gal ir galima įsivaizduoti prokalbės tarmes, iš kurių išsirutuliojo skirtingos baltų kalbos, tik tada kas tas etnosas, kalbantis skirtingomis tarmėmis? Ar tada nereikėtų kalbėti apie skirtingus etnosus, kaip šiandieninėje lietuviškoje etnologijoje kalbama apie skirtingus lietuviškus regioninius etnosus, besiskiriančius tarmėmis, kultūriniais savitumais, tradicijomis, savimone? Kita vertus, galima atkreipti dėmesį, kad tas etnosas jau išryškėjo prieš gerus keturis tūkstančius metų, taip išeitų, kad dar prieš tam etnosui išsiskiriant į gentis!

Dar kitaip buvo teigiama Mečislovo Jučo, Ingės Lukšaitės ir Vytauto Merkio knygoje *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*: „Nuo pirmųjų m. e. amžių išryškėjo baltų genčių junginių teritorijos. Jas galima atskirti pagal kalbos duomenis (vietovardžius), papročius, laidojimą, materialinės kultūros požymius. Lietuvių protėviai sudarė vieną indoeuropiečių etninę grupę“ (Jučas, Lukšaitė, Merkys 1988: 8). Vis viena lieka neaišku, koks yra gentiškumo santykis su etniškumu.

Šie pavyzdžiai – tik vieni iš daugelio, kurie rodo, kad etniškumo terminas per paskutinius du XX a. dešimtmečius įėjo į apyvartą, jo reikšmę visi lyg ir nujaučia, nors niekas nesiima paaiškinti, koks tas reiškinys, maža to, juo yra grindžiamos tiek nacionalistinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos interpretacijos, tiek daugybė dabartinių lietuviškos tapatybės vizijų, priešpriešinant jas pilietinėms tapatybės vizijoms².

² Nesiimdama čia kartoti daugybėje mokslinių ir visuomeninių leidinių analizuotas šias

Tarpukario Lietuvos filosofų Stasio Šalkauskio, Antano Maceinos veikaluose, apmąstančiuose kultūrą, civilizaciją, tautą, lietuvišką kultūrą kaip kokių nors stambesnių civilizacijų ar kitų darinių sintezę, iševijos filosofo Vytauto Kavolio svarstymuose, kuriuose yra analizuojami ir įvairūs aspektai, susiję su Lietuvos kultūrinėmis tradicijomis, tautos klausimais, sunkiai rastume etniškumo aptarimą. Išskyrus galbūt Antaną Maceiną, kurio knygoje *Kultūros sintezė ir lietuviška kultūra* rašoma:

Prof. Šalkauskis lietuviškosios sintezės koncepciją interpretuoja ta prasme, kad *tai turinti būti Rytų ir Vakarų, germaniškojo ir slaviškojo pasaulio sintezė*. Šitoji interpretacija yra teisinga ir gali būti pateisinta tikrai iš dalies. Vėliau įrodinėsime, kad lietuvių tautinė individualybė yra sudėta iš matriarchatinio prado, kuris vyrauja rusų tautoje, ir iš nomadinio prado, kuris vyrauja vokiečių tautoje. Šiais dviem pradais mes daromės panašūs ir į rusus, ir į vokiečius. Šia prasme mes jungiame savyje germaniškąjį ir slaviškąjį pasaulį. Bet savos individualybės pradų – matriarchatinio ir nomadinio – mes nesame paėmę ir neimame nei iš rusų, nei iš vokiečių. Mes juos turime nuo neatmenamų etnologinių pirmykščių amžių ir juos esame pasėmę iš to paties šaltinio, ką ir rusai su vokiečiais. Tik šitie pradai mūsų tautoje susiklostė kitaip negu rusuose ir vokiečiuose. Todėl *lietuviškoji*

sintezė tikrumoje yra ne rusiškojo ir vokiškojo elementų derinimas, bet lietuviškoji sintezė yra derinimas lietuviškų pirmykščių elementų, kurie jau glūdi mūsų tautinėje individualybėje (Maceina 1991: 427).

Maceina, kaip ir XIX a. antropologai, tyrinėję pirmykštėmis sąlygomis gyvenančias žmonių bendruomenes, akivaizdžiai naudojo etniškumo sampratą, ir etnologija šiuo atveju yra antropologijos sinonimas. Antropologijai XX a. vis labiau atsigręžiant į žmonių grupių moderniose industrializuotose visuomenėse tyrimus, atitinkamai ir terminas *etnosas* (kartais jo modifikacijos) imtas vartoti nurodant šias žmonių grupes ir nebūtinai turint omenyje kokį nors ypatingą bendrumą, kuris mūsų krašte vadinamas etniniu. Maceinai pirmykščiai laikai buvo „etnologiniai“ (t. y. etnologų tyrinėjamų pirmykštėmis sąlygomis gyvenančių žmonių), ir tiek rusai, tiek vokiečiai, tiek lietuviai iš tų pačių laikų sėmėsi pradus, kuriuos susidėliojo į savo „lietuvišką tautinę individualybę“. Ir nors atrodo, kad Maceina naudoja primordialistinę³ tautos sampratą, etniškumo su tautiškumu netapatina. Tačiau 1989 metais, pačioje Atgimimo pradžioje, pasirodžiusiame įvairių Lietuvos intelektualų istoriosofinių pamąstymų rinkinyje *Tautinis mentalitetas* Krescencijus Stoškus išverčia Maceinos teiginius apie lietuvių tautinę individualybę taip: „Lietuvių tautos etnologinę individualybę, jo aiškinimu, sudarą du pradai – matriar-

priešpriešas, aiškinantis „Tautos“ sampratą, kuria grindžiamas Konstitucijos 2 straipsnis apie suverenitetą, norėčiau į šią diskusiją įsiterpti tik pasiūlydama prielaidą, kad, atkreipiant dėmesį į tai, jog šiame straipsnyje teigiama, kad „Suverenitetas priklauso Tautai“, bet nenurodoma, kokiais (t. y. lietuviais kaip etnosas nėra nurodomi), ar negalima būtų šio straipsnio reikšmę aiškintis ne per priešpriešą etninė tauta *vs.* pilietinė (ar politinė), bet tauta kaip liaudis, „trečiasis luomas“, „plebsas“ *vs.* aristokratija ir / ar monarchija?

³ Pažiūra (siekianti Johanną Gottfriedą Herderį, vokiškąjį Romantizmą), kad tautybė yra prigimtine duotybe, susiformavusi neatmenamais laikais, o pagrindinis skiriamasis bruožas yra kalba. Po Antrojo pasaulinio karo socialiniuose moksluose primordializmas buvo visiškai diskredituotas.

chatinis ir nomadinis“ (Stoškus 1989: 54). Šis pokytis gana simptomiškas, nes pranašauja prasidedantį visiškai kitokių tautybės aiškinimą, kuriame riba tarp etniškumo ir tautybės beveik nusitrints. T. y. vyksta tautinės savimonės etnizacija.

Šią, naujovišką, etniškumo sampratą plėtojo SSRS Mokslų akademijos N. N. Miklucho-Maklajaus etnografijos institutas. Jo vadovas Julianas Vladimirovičius Bromlejus 1983 metais išleido knygą *Etnoso istorijos apybraižos*, kurioje pateikė šio instituto darbuotojų išplėtotą dualistinę etniškumo teoriją, išlaikiusią esminius primordializmo principus: teigiančią, esą yra stabilus, laikui bėgant išliekantis etnoso branduolys (*etnikos*): kalba, materialinė kultūra, elgesio normos, psichinė struktūra, savimonė, etnonimas (Бромлей 1983: 418). Savo knygos įvade Bromlejus aptaria termino „etnosas“ ir jo variantų vartojimo moksliniuose tyrinėjimuose, nuo pat XIX a. pradžios, istoriją ir atkreipia dėmesį, kad XIX a. jau buvo vienas kitas mokslininkas, pavyzdžiui, prancūzų antropologas Josephas Denikeris (Deniker 1900: 339), kurių etniškumo apibrėžimas daug kuo artimas šiuolaikiniams „etninių grupių“ apibrėžimams, nors būta ir esą keistų, šiandien sunkiai suprantamų aiškinimų, kaip antai amerikiečių antropologo evoliucionisto Lewiso H. Morgano, kuris savo knygoje *Ancient society* (Morgan 1877) pirmykštį visuomenės būvį vykstant evoliucijai pavadino etniniu (Бромлей 1983: 8–9)⁴. (Atrodo, kad A. Maceinai bu-

vo žinoma kaip tik šitokia, evoliucionistinė, etniškumo samprata.)

Tačiau Bromlejus teigia, kad, nors terminas „etnosas“ ir buvo retkarčiais vartojamas XIX a. ir XX a. pirmoje pusėje, tuo metu visur dominavo kiti terminai – tauta, gentis, liaudis, nacija, rasė, ir kt. Jo vartojimas suaktyvėja tik po Antrojo pasaulinio karo, kai tiek JAV, tiek Europoje, tiek Sovietų Sąjungoje pasirodo vis daugiau tyrinėjimų, kuriuose terminai „etnosas“, „etniškumas“, „etninės grupės“ pradeda įgyti savarankiškumo, pasirodo bandymų kaip nors juos apibrėžti. O sistemingai šis terminas pradedamas diegti septintą–aštuntą dešimtmetį (kapitalistinėse valstybėse, kaip konjunktūriškai interpretuoja autorius, dėl paaštrėjusių etninių konfliktų) (Бромлей 1983: 10–12). Sovietijoje pagrindą tokiam diegimui, pirmiausia etnografiniuose tyrimuose padėjo penkto–šešto dešimtmečių mokslinė Pavelo Ivanovičiaus Kušnerio veikla, o ypač – knygų serija *Pasaulio tautos. Etnografinės apybraižos (Народы мира. Этнографические очерки)*, leista 1954–1966 metais (išėjo 18 knygų). Apie šį leidinį Bromlejus rašo: „<...> jo rašymas reikalavo vartoti terminus, reiškiančius visos etninės pasaulio struktūros įvairovės visuomeninę formą“ (Бромлей 1983: 12). Kita vertus, tokiam termino įdiegimui buvo ne ką mažiau reikšminga ir „bendra sovietinių etnografų pastanga kreipti dėmesį į etnogenezės ir etninės istorijos, iš dalies šiuolaikinių etninių procesų problemas“ (Бромлей 1983: 12). Ir šios pastangos, kaip buvo parodyta, davė vaisių, nors ne iš karto, nes, pavyzdžiui, iki pat Sovietų Sąjungos žlugimo Vilniaus universitete veikė ne Etnografijos, bet Kraštotyros draugija, rengusi kasmetines studentų kraštotyros ekspedicijas, ir pir-

⁴ Keista tokį įvertinimą rasti sovietinėje akademinėje literatūroje, žinant, kad Karlas Marxas buvo susipažinęs su Morgano darbais ir juos gana gerai vertino, o Morgano evoliucionistinis visuomenės raidos aiškinimas buvo pasitelktas Marxo ir Friedricho Engelso teorijose.

maisiais atgimimo metais etnos terminas vartotas dar gana rezervuotai.

Galima būtų daryti prielaidą, kad tokia šio termino vartojimo plėtra tiek anglosaksiškoje literatūroje, tiek Sovietų Sąjungoje po Antrojo pasaulinio karo, laikotarpiu, vadinamu pokolonijiniu, Šaltojo karo kontekste nėra atsitiktinė. Jau minėtas etniškumo teoretikas Joshua A. Fishman vienoje pirmųjų savo knygų, *The Rise and Fall of the Ethnic Revival: Perspectives on Language and Ethnicity* (Fishman 1985), visą šį pakilimą po 1960-ųjų metų pavadino „etnine revoliucija“ („*ethnic revolution*“). Siejant šį judėjimą su pokolonializmu, platus termino *etniškumas* vartojimas susijęs su diskredituotu anksčiau plačiai vartotu, pernelyg apibendrinančiu terminu *rasė* (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2001: 81–85). Nuo šios „revoliucijos“ pradžios iki 1974 metų bent jau JAV buvo pasiūlyti 27 etniškumo apibrėžimai⁵. Visiems šiems apibrėžimams būdinga tai, kad etnosai (turint omenyje *etnines grupes*) apibrėžiami vienaip ar kitaip įtraukiant kitokybės, kitos kilmės, svetimumo meinstryminėms gyventojų grupėms elementus, kurie jima bendrą kilmės šalį, bendrus (realius ar mitinius) protėvius, bendrą kolonizavimo patirtį ar protėvių kolonistų istorinę atmintį, autochtoninę tapatybę, priešpriešinamą atvykėliams, kolonizatoriams, ir kt. O siauriausias iš tokių apibrėžimų yra „grupė, socialiai išskirta ar atskirta kitų ir / ar pačios, pirmiausia remiantis kultūriniais ir nacionaliniais pagrindais“ (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2001: 82).

Žodis „etnosas“, paimtas vietoje žodžio *narod*, kuris rusiškai yra daugiaprasmis, toks

pat neapibrėžtas, kaip ir graikiški *ethnos*, *laos* (apie juos vėliau), leido pradėti konstruoti etnosą, įliejant į jį ankstesnių primordialis-tinių turinių (Бромлей 1970: 51–55). Kaip aiškina Fishmanas, ir anglų kalboje terminai *ethnicity* / *ethnic groups* tapo meinstryminiai iš dalies dėl anglų kalbos skurdumo kalbant apie „*peopleness*“, ir žodžių *people* bei *nation* / *national* pernelyg didelio neapibrėžtumo ir daugiaprasmiškumo, terminui *rasė* tampant vis mažiau priimtina (Fishman 1999: 446).

Galima būtų įtarti, kad toks šio termino diegimo paaškinimas išduoda, jog terminai „etnosas“ / „etninė grupė“ buvo pasiūlyti kaip naujos metaforos⁶. Galima sakyti, kad terminas *etnosas* buvo visuotinai diegiamas kaip naujas įrankis, leidžiantis iki tol nelabai diferencijuotoje žmonių visumoje išskirti grupes pagal tam tikrą požymių rinkinį, ir kurti realybę, kurią šiandien turime. Tiesa, kiek skirtingą anglosaksiškose šalyse ir buvusios Sovietų Sąjungos šalyse. Pirmu atveju turinčią gana aiškia kitioniškumo,

⁶ Prisimenant Donaldo Davidsono metaforų teorijos interpretaciją, pateiktą Richardo Rorty (Rorty 1991: 15–35). Rorty nyčiškai interpretuoja Davidsono metaforų teoriją, arba, tiksliau, deidsoniškai interpretuoja Nietzsche's teiginį „tiesa yra metaforų armija“. Šią Nietzsche's ištarą Rorty interpretuoja perimdama Davidsono metaforos aiškinimą, kad „sakiniai (*sentences*) yra vieninteliai dalykai, galintys būti teisingi arba klaidingi, kad mūsų sakinių repertuaras turtėja istorijos raidoje ir kad šis augimas daugiausia yra naujų metaforų įsipazodinimo (*literalization*) padarinys. Mąstydami apie tiesą šiuo būdu, galime pereiti nuo karteziško-kantiško intelektualinio progreso vaizdinio (kaip vis geresnio pasaulio ir proto atitikimo) prie darviniško vaizdinio (kaip didėjančio sugebėjimo meistrauti vis naujus įrankius, kurie galėtų padėti rūšims išlikti, daugintis ir transformuotis)“ (Rorty 1991: 3).

⁵ Juos suskaičiavo Isajaw (Isajaw 1974: 111–174), žr. Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2001: 81.

nemeinstrymiškumo, svetimumo savimone, antru – etninės tapatybės kaip **dar ne** tautinės, ne nacionalinės, artimos gentiniam žmonių artumui, bet dar neturinčios stipraus tautinio tapatumo. Kita vertus, šios dvi reikšmės tam tikra prasme susisiektai taške, kuriame etnosas kaip „dar ne tauta“, kažkas tarpinio, kas dar negali reikšti pretenzijų į valstybinį suverenitetą (kaip ir tos grupės, kurios, gyvendamos kaip mažumos, svetimos, kitokios, negali turėti pretenzijų į valstybinį suverenumą, nebent kokių nors specialių teisių, politinių galimybių, paremtų lygiateisiškumo principu).

O štai anglosaksiškoje vartosenoje, pažūrėję į veikalus, pasirodžiusius XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais, randame kiek kitą aspektą. Pavyzdžiui, straipsnių rinkinio *Creative Ethnicity. Symbols and Strategies of Contemporary Ethnic Life* sudarytojai Stephenas Sternas ir Johnas Allanas Cicala, pratarinėje pristatydami straipsnius, kuriuose analizuojama etninių grupių, gyvenančių JAV, narių kūrybinė adaptacija pliuralistinėje visuomenėje, pažymi, kad jie siekia paneigti akademiniuose etniškumo modeliuose įsitvirtinusių stereotipus, kurie etniškumą apibūdina kaip abstrakčius grupės procesus ir interpretuoja kaip kylantį iš smulkių sąveikos tinklų (Stern, Cicala 1999: IX). Tačiau, užuot pateikę savąjį etniškumo apibrėžimą, kuris skirtųsi nuo tų stereotipinių, sudarytojai apsiriboja nuoroda, kad ir jie patys yra etniniai („*ethnic*“) – vienas iš Los Andželo žydų, o kitas, Johnas, iš Detroito siciliečių.

Davidas Worrallas savo studijoje, tyrinėjančioje XVIII a. antros pusės–XIX a. pirmos pusės kitų kultūrų reprezentacijas britų scenose, pirmiausia liaudiška forma (arlekinadiose, pantomimose, burleskose ir kt.), paaiškina:

„<...> nors mano studija dažnai apeliuoja į Amerikos autochtonus (*native Americans*), taitiečius, Australijos eora, islamiškuosius indus ir Šiaurės afrikiečius, pats etniškumas buvo netobulai suprastas karaliaus Jurgio laikų teatro scenoje (*Georgian stage*)“ (Worrall 2007: 2), tą „netobulumą“, vėl, paaiškinant, remiantis Roxannos Wheeler studijos *The Complexion of Race: Categories of Difference in Eighteenth-Century British Culture* (2000) rezultatais, kad XVIII a. „etninių afrikiečių juodumo reikšmę diktavo socialinio rango, arba klasės, suvokimas“ (Worrall 2007: 3) (ir atitinkamai tas juodumas baltųjų aktorių pasirodymuose būdavo perkeliamas ir į įvairias kitas, ne britiškas kultūras). Analogiškai, nekvestionuojant paties etniškumo, etnos termino vartojimo, parašyti ir rinkinio *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity and Language in National Censuses* (Kertzer, Arel 2004) straipsniai, analizuojantys, kaip nacionaliniuose gyventojų surašymuose (Izraelyje, JAV, Kanadoje, Prancūzijoje, Burundi, Ruandoje, Uzbekijoje) yra konstruojamos rasinės ir etninės tapatybės.

Apskritai galima pastebėti, kad anglosaksiškoje literatūroje „etniškumo“ terminas dažniausiai vartojamas kitoniškumo reikšme, nors sociologijoje bei antropologijoje žodis „*ethnos*“ gali nurodyti tiesiog „liaudį“, žmones, kurie yra tyrinėjami. Ryškiausias pavyzdys čia būtų Haroldo Garfinkelio sukurtas sociologinis metodas, kurį jis pavadino „etnometodologija“ (Garfinkel 2005). Šia reikšme vartojamas terminas neturi jokių tautinių konotacijų. Minėta reikšmė, matyt, yra įpėdinė XIX a. antropologų vartojamo termino, nukreipus savo dėmesį į bet kokias visuomenes (kad ir tą, kurioje gyvena pats tyrinėtojas).

Taigi, apibendrinant, anglosaksiškoje mokslinėje literatūroje (ir kitoje, kur remiamasi šiomis etniškumo reikšmėmis), etniškumo terminas vartojamas nurodant kitos nei dauguma šalies gyventojų kilmės, tradicijų, kalbos žmones ir autochtonus, kurių kilmė siekia ankstesnius laikus, nei daugumos gyventojų, bet kurie neturi suvereniteto teisių tame krašte. Pirmuoju atveju kilmė gali būti tiek kitas žemynas, kita valstybė, kai dar išlaikoma tos kilmės atmintis ir kokie nors to kitoniškumo bruožai – religija, kalba, papročiai, biologiniai ypatumai, sąsajos su kitais tos pačios kilmės asmenimis ar institucijomis, t. y. tai, kas sudaro pagrindą kolektyvinei tapatybei, skirtingai nuo daugumos. Tačiau kyla klausimas, ar galima taip suprastą etniškumą tapatinti su tautiškumu (ypač jei atkreipsime dėmesį, kad minėtas Johnas Allanas Cicala save identifikuoja ne su italais, bet konkrečiai – su Sicilija). Autochtonų (*indigenes, natives*) atvejis tik papildo pirmąją reikšmę, turint omenyje tai, kad autochtonais, bent jau Amerikoje, laikomos indėnų gentys, o ne kad ir prieš penkis šimtus metų atvykusių europiečių kolonistų palikuonys, per tiek metų jau lyg ir turėję tapti autochtonais. Šiuo atveju išlieka tas pats svetimumo momentas, tačiau ne autochtonų kraštui, bet vėl – daugumos atžvilgiu. Daugumos, kuri save sieja su tais, kurie kūrė institucijas, valstybę, kurie susiorganizavo kaip bendras institucijas steigianti bendrija, suverenai, priėmęs konstituciją, t. y. nacija.

Tokiu atveju išryškėja skirtumas tarp termino *nacija* ir terminų *etninė grupė*, *etnosas*, kuriuose nuolat yra reikšmingas svetimumo, kitoniškumo, mažumos saviemonės momentas.

Sąvoka *etniškumas* iš tikrųjų plačiai paplinta tik tada, kai šios „nacionalinės“ grupės

atsiduria mažumų padėtyje didesnės nacionalinės grupės atžvilgiu, kaip įvyko dėl kolonizacijos, arba per migraciją į įsikūrusias kolonijas, kaip antai JAV, Kanada, Australija, Naujoji Zelandija, arba per kolonizuotų žmonių migraciją į kolonizuotą centrą. Dar kitas šio judėjimo padarinys yra tas, kad senosios Europos nacijos nebegali pretenduoti į tą patį pavadinimą su tam tikra konkrečia etnine grupe, jos pačios yra heterogeniškos, ir, laikui bėgant, hibridizuotos, sumišusios su imigrantų grupėmis (Ashcroft, Griffiths, Tiffin 2001: 82).

Lietuvoje abi etniškumo sampratos yra sumišusios. Vienas tokio sumišimo, o kartu ir tautiškumo sąvokos etnizavimo pavyzdžių galėtų būti *tautinio kostiumo* sampratos istorija. Tautinis kostiumas buvo pradėtas kurti XX a. pradžioje kai kurių specialistų, ir visą XX a. šio kostiumo koncepcija kito. Trečiame–ketvirtame dešimtmėčiuose kostiumas buvo kuriamas, remiantis turimais išieginiais XIX a. Lietuvos kaimo gyventojų drabužių modeliais, kurie pradžioje buvo tik pajvairinami kai kuriais „autentiškesniais“ tikrų drabužių elementais... Tokie kostiumai buvo kuriami tekstilininkų ir sovietinėje Lietuvoje, įvairiuose „Dailės“ kombinatoruose, skirti masinei gamybai, šimtais tiražuojant tokius kostiumus tautiniams dainų ir šokių ansambliams. Dalis tokių kostiumų atsidurdavo ir bažnyčiose, kur jais „dabindavosi“ vyresnio amžiaus merginos ir moterys per iškilmingesnes šv. Mišias adoracijai ar procesijoms. Tokio paties stiliaus kostiumai tebenaudojami išėivijos lietuvių iki šiol įvairių švenčių metu, pavyzdžiui, 2012-ųjų liepos pradžioje Bostone vykusioje XIV lietuvių liaudies šokių šventėje (*XIV Lithuanian Folk Dance Festival*), kur dabar jau dalyvauja ir sovietiniais laikais lietuvišką „tautiškumą“ valstybiškai reprezentavęs

Vilniaus universiteto (VU) Dainų ir šokių ansamblis⁷.

Tačiau nepaisant vis dar tebenaudojamo stereotipizuoto, masinio, beveidžio „tautinio kostiumo“ modelio (gana vienodų geltonkasių lietuvačių, bent jau iš VU ansamblio), yra ir kita kostiumo kūrimo kryptis, kuria siekiama kuo tiksliau atkurti, restauruoti tikrus, ne dizainerių sukurtus, kaimiškus drabužius, surinktus įvairiose etnografinėse ekspedicijose ar rekonstruotus iš archeologinių radinių⁸. Nors šių kostiumų kūrimo istorijos aspektai yra šiek tiek tyrinėti, juose galima pasigesti aiškesnio ar drąsesnio kėlimo klausimų, kodėl „tautinio kostiumo“ pagrindu turi būti XIX a. Lietuvos kaimas, koks „tautinės tapatybės“, neblogai atspindimos „tautinio kostiumo“ koncepcijoje, skirtumas nuo etninių tapatybių. Šiuo atveju turiu omenyje tai, kad „tautinis kostiumas“, dizainerių kuriamas tautinių dainų ir šokių kolektyvams, kolektyvinėms šventėms, kuriose dalyvauja

uniformuotos žmonių grupės, geriausiai reprezentuoja modernią „tautiškumo“ idėją, dirbtinę, sunormintą, uniformizuotą priemonę pajusti tapatybę su tauta, nors šis kostiumas yra dizainerių kūrybos vaisius, o ne koks nors tikras, tradicinis, autentiškas namuose išaustas drabužis. Gana sunku būtų atrasti šių kostiumų skirtumų tarp skirtingų šiais laikais etnografiniais vadinamų regionų. Visai kas kita – pastaruosius porą dešimtmečių didėjantis dėmesys ir siekis turėti kuo „autentiškesnį“ kostiumą. Nors šis kostiumas dažnai tebevadinamas „tautiniu“, jo pobūdis jau būna gerokai pakitęs. Parašiau žodį „autentiškesnį“ kabutėse dėl to, kad vis viena tai yra specialistų dirbtinai kuriami kostiumai, o ne autentiškai kaime gyvenančios sau ir savo šeimos nariams drabužius audžiančios ir siuvančios audėjėlės drabužiai. Tik kažkada jau nuaustų ir pasiūtų drabužių kopijos. Skirtumą nuo „tautinio kostiumo“ tokiu atveju galima apibūdinti per skirtingą santykį su muziejiniais drabužių pavyzdžiais. Pastarųjų dizaineriai leido sau gana didelę kūrybinę laisvę, komponuodami kostiumus, turinčius liaudiškų drabužių elementų, orientuodamiesi į savo ar užsakovą estetinį skonį ar ansamblių poreikius. „Etninių kostiumų“ gamintojų siekis priešingas – likti kuo arčiau atskiro regiono ar netgi apylinkės tradicijų.

Lietuva, be abejo, ne išskirtinė šalis, kurioje „tautinio kostiumo“ koncepcija atsirado yrant tradiciniam, ikimoderniam gyvenimo būdai ir siekiant užfiksuoti pasukinius to beyrančio pasaulio, su kuriuo, viena vertus, ir atsisveikinama, o kita vertus, į kurį lyg ir bandoma su nostalgija kabintis kaip į kažką prarastą, lyg jaunystės prisiminimą. Išskirtinėmis veikia galėtume vadin-

⁷ Nuotrauką galima pamatyti (jei dar nepašalinata) LTnews.net FB puslapyje, albume, skirtame šiai šventei: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10151097062730337&set=a.10151097061475337.488353.356431370336&type=3&theater> [paskutinį kartą tikrintas 2012 m. liepos 2 d.], o daug kitų nuotraukų, tarp jų ir VU Dainų ir šokių ansamblio, galima pasižiūrėti interneto tinklalapyje <http://sokiusvente2012.org/VUDSA.html> [paskutinį kartą tikrintas 2012 m. liepos 2 d.].

⁸ Žinomiausi vieni pirmųjų „tautinių kostiumų“ kūrėjų buvo Mikalina Glemžaitė ir Antanas Tamošaitis, kurie tokio kostiumo kūrimo pagrindu ėmė XIX a. Lietuvos kaimo žmonių išeišinius drabužius. Apie Mikalinos Glemžaitės kūrybą žr. str. Jurkuvienė 2008: 66–79. Šiek tiek duomenų apie pastarojo laiko tautinių kostiumų koncepcijos problemas, kylančias folkloro ansambliams, susijusias su tapatybe, žr. Zabieliene 2006: 38–49.

ti judėjų pastangas skirtinguose kraštuose užkonservuoti paskutinę savo „etninio“ tapatumo, siejamo su konkretaus gyvenamo krašto kultūra ir ten susiklosčiusiomis tradicijomis, stadiją. Šie skirtingi „etnosai“ Izraelyje, pavyzdžiui, atpažįstami ortodoksų bendruomenėse iš jų dėvimų skirtingų kostiumų. Gana lengva skirti žydus iš Lenkijos, Lietuvos ar kokių nors arabiškų kraštų. Bet, skirtingai nuo lietuviškų tautinių kostiumų, Lenkijos ir Lietuvos žydų išveivų kostiumų modeliai buvo Lenkijos šlėktų XVIII a. ar Kauno studentų XX a. pradžios kostiumai (moterų atitinkamai – pasiturinčių miestiečių). Ortodoksų bendruomenės taip pat formavosi siekdamos užkonservuoti, sustabdyti tradicinio gyvenimo būdo, kartu ir „etninių“ savitumų ar vientisumų (?) irimą modernėjančiame pasaulyje.

Kaip Biblijos vertėjai konstravo tautas

Lygindami tai, kas buvo pasakyta apie termino *etnis* vartojimą JAV, su lietuviškąja jo vartosena, gana lengvai pastebėsime reikšmingą skirtumą: JAV šis terminas dažniau vartojamas kitos kilmės ar kultūrinių tradicijų ir kalbos, nei dauguma šalies gyventojų, reikšme. Ir ši reikšmė iš dalies lygintina su viena reikšmių, kuria šis terminas tradiciškai buvo suprantamas Biblijos vertimuose iš graikų kalbos. Šiame skyriuje bus analizuojamas kitas XX a. vykęs sąvokų vartosenos pokytis: bus kalbama apie tai, kaip gana neutralūs bibliniai terminai, reiškiantys įvairias žmonių grupes, taip pat ir *ethnos*, buvo „sutautinti“, t. y. kaip įvairios žmonių grupės buvo paverstos tautomis.

Graikiškas žodis *ethnos* (būdvardis *ethnikos*) senąja graikų kalba reiškė: 1) kiekį

žmonių, gyvenančių kartu, žmonių grupę (*kompaniją*), *bendriją*, draugų *gaują* (*ethnos hetairōn*), *gentį*; 2) po Homero ima reikšti: a) *tautą*, *liaudį* (kurios pogrūpiai gali būti *gentys* (*genos*), pavyzdžiui, Herodoto raštuose), vėliau – *svetimus*, b) *barbarus*, Atėnuose – ne atėniečių atletų klubus; Septuagintoje – *ne judėjus*, panašiai ir Naujajame Testamente, kur šis žodis reiškia žmonių *bendrijas*, *tautas*, kitokias nei judėjai, t. y. „*pagonis*“, taip pat „*pagonių*“ kilmės krikščionis; c) Romoje – *provinciją*; 3) *klasę*, *kastą* (pvz., brahmanų), *gentį*, kunigų *rangus*, prekybines *asociacijas*, arba gildijas; 4) *lytį*; 5) *dalį*, *nari*; 6) atskiro žmogaus *ryšį* (Liddell, Scott 1996: 480). Šiuolaikinėje graikų kalboje šis žodis jau reiškia tautą, naciją.

Tačiau nors tiek šis, Oxforde leistas, nuo pat XIX a. vidurio pildytas žodynas, tiek kiti, labiau specializuoti graikų kalbos žodynai, skirti LXX ar NT, teigia, kad šiuo terminu Biblijoje (pirmiausia ST) paprastai, „stereotipiškai“ verčiamas hebrajiškas žodis *goy*, kuris ešą Bibijoje reiškia nejudėjus, pagonis, stabmeldžius. *Greek-English Lexicon of the Septuagint* pateikia tokį aprašymą:

ἔθνος, -ους. Pr. 10, 5(bis).20.31.32(bis) stereotipinis perteikimas גוי; tauta <nation>, liaudis <people> Pr 10, 5; *ne-judėjai*, *pagonys* Ps 2, 1; *judėjų tauta* (pagonių požiūriu) 2 Mak 11, 25 *Sk 24, 7 ἔθνων *tautos* <nations> – עמים – MT מים *vanduo*; *Iz 33, 8 ἔθνων *tautos* <peoples> – עמים – MT ערים miestai; *Nah 3, 3 ἔθνεσθν αὐτῆς *jos tautoms* – ה(י) ל גוי ♂ גוי MT ל / גוי ♂ *kūnui*; *Pat 26, 3 ἔθνεσθν *tautai* – ל / גוי for MT ל / נג *nugarai*; *Pat 30, 31 ἔθνεσθν *tautoje* – עמ – MT ע ע *su žr.* λαός (Lust, Eynikel, Hauspie 2003: 398)⁹.

⁹ Paaikškinimai: MT – masoretinis Biblijos tekstas t. y. tekstas hebrajų kalba, išsaugotas

judėjiškojoje tradicijoje vadinamųjų masoretų (tradicijos saugotojų, dirbusių tarp apytikriai 500–950 metų, ir kūrusių biblinio teksto vokalizacijos, akcentuacijos sistemas, rašiusių komentarus, skaičiavusių teksto raides ir kt.). Paskutiniu metu jų laikomas X a. gyvenęs Aarnas ben Moše ben Ašeras. Nors buvo siūlytos kelios masoretinės sistemos, šiuo metu visuotinai priimta masoretinė biblinio teksto redakcija buvo „užkonservuota“ X m. e. a. Įtvirtinta jos akcentuacija ir vokalizacija nuo to laiko nepatyrė didesnių pokyčių. Koks hebrajiškas Biblijos tekstas egzistavo iki X a., šiuo metu beveik neįmanoma pasakyti, nes iš ankstesnių amžių pilnų Biblijos variantų nėra išlikę, tik dalys, pavyzdžiui, fragmentai, rasti Negyviosios jūros bibliotekoje, siekiančioje I a. pr. m. e.–I m. e. a. pabaigą, raštų kolekcija, rasta XIX a. pab.–XX a. pradžioje vienoje Kairo sinagogoje, t. y. jos genizoje, datuojamoje 882 metais (*geniza* – patalpa, vieta, kurioje „laidojami“ nebenaudojami tekstai, kuriuose yra paminėtas Dievo vardas). Hebrajiškuose fragmentuose yra daugybė skirtumų nuo MT, pavyzdžiui, Dievo vardų formos. Dažnai pateikiami ir šių fragmentų aramėjiški vertimai. Vienas seniausių visų hebrajiškos Biblijos (MT) tekstų išsaugotas vadinamajame *Codex Leningradensis* (*Leningrado Kodeksas* B19^A (L)), kuris siekia 1009 metus. Kitas kodeksas, kaip ir L, kuris laikomas Aarono ben Ašero triūso rezultatu – tai Alepo kodeksas (Sirija), buvęs saugomas sefardų sinagogoje, tačiau karo veiksmų Sirijoje metu 1949–1950 metais sinagoga buvo sugriauta, o rankraštis slapta išgabentas į Izraelį ir ten akylai saugomas. Jo pagrindu taip pat buvo išleista nauja Hebrajų Biblijos versija. Kita masoretinė tradicija, pavyzdžiui, ben Naftali iš Tiberiados, išliko tik įvairiose nuorodose ir kolekcijose. Viena tokių kolekcijų – Britų muziejaus rankraštis MS, Or 2482-4, „Mukaddimat, arba įvadas į savaitinius Penkiaknygės parašijot“, parašyta Samuelio ha-Rofe al Maghribi apie 1380 metus, ir daugybė kitų rankraščių. Maždaug nuo XII a. rabiniškuose mokslininkų sluoksniuose pirmenybė imta teikti Aarono ben Ašero teksto versijai. 1937 metais Leningrado kodeksas buvo visuotinai priimtas kaip masoretinio teksto pagrindas, ir nuo tada visi Biblijos vertimai, daromi iš hebrajų kalbos, rėmėsi šiuo kodeksu (plačiau žr. Skolnik, Berenbaum 2007: 603–656).

Žodyne tiesiog atkreipiamas dėmesys į kelis atvejus, kai LXX tekstas gana reikšmingai skiriasi nuo MT teksto. O ten, kur LXX pasirodo *ethnos* (kuria nors gramatine forma), MT randame kitą žodį ir atitinkamai gerokai besiskiriantį visą sakinį, pavyzdžiui, Sk 24, 7 lietuviškas vertimas iš MT (prel. Rubšio) yra „Vanduo liesis iš jo kibirų, sėklą jis sės drėgnuose laukuose; jo karalius bus iškilesnis už Agagą, bus išaukštinta jo karalystė“. Nors šis vertimas toli gražu netikslus (vietoje „drėgnuose laukuose“ turėtų būti „gausiuose vandenyse“, **בְּמַיִם רַבִּים**), LXX tekstas dar labiau skiriasi: *ἐξελύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν καὶ ὑψωθήσεται ἡ Γογ βασιλεία αὐτοῦ καὶ ἀξηθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ* (verstina taip: „Kils vyras iš jo sėklos, ir jis valdys daugelį tautų (ἐθνῶν); ir Gogo karalystė bus išaukštinta, ir jo karalystė išaugs“)¹⁰. Šioje eilutėje akivaizdus žodžio **בְּמַיִם** (*be-mayim* (be balsių sužymėjimo būtų *bet-mem-yud-mem*)), vandenyje, vandenyse, perskaitymas kaip *alef-mem-yud-mem*, t. y. pakeitus vieną raidę, tai galima būtų pateisinti kokio nors rankraščio, iš kurio buvo daromas vertimas, defektu, raštininkui *alef* raidę palaikius *bet*. Tačiau kitų žodžių pakeitimą vargu ar galėtume tokiu būdu pateisinti. Tai tiesiog skirtingas tekstas.

Patarlių knygoje (Pat 26, 3) randame pakeistą žodį *gv* (*gimel-vav*, tariama *gav*),

¹⁰ Gogas hebrajiškame tekste randamas tik 1 Kr 5, 4 ir Ezekielio pranašystėse, kuriose pateikiamos išstarmės prieš šį mįslingąjį Gogą. O LXX Gogas pasirodo vietoje MT Agago, kuris yra tik Sk 24, 7, ir paskui 1 Sam 15 skyriuje, kur pasakojama apie bent jau istoriškai konkretintos karalystės karaliaus Agago sutriuškinimą.

reiškiantį nugarą, žodžiu *gvy* (*gimel-vav-yud*, tariama *goy*), ir todėl vietoje patarlės „Botagas arkliui, kamanos asilui, o lazda kvailių nugarai“ randame patarlę „Botagas arkliui, kamanos asilui, o lazda prieš įstatymus prasižengiančiai tautai (ἔθνευ παρανόμω)“. Ir čia, kaip ir Sk 24, 7, pakeistas ne tik tas žodis, kurio pakeitimą galima būtų paaiškinti vertėjo neatidumu (arba, jei MT tekstas vėlesnis už LXX, perrašinėtojo neatidumu), bet ir šalia esantis, t. y. מְלִיץ (kvailiai; šis terminas turi nemokšiško praktiniuose dalykuose, taip pat ir religiniuose aspektą), pakeistas į παρανόμω, t. y. asmenį, atliekantį veiklą, peržengiant įstatymą. Pastarasis terminas, jei žodį *nomos*, Įstatymas, aiškinsimės kaip galintį reikšti Torą, galėtų reikšti, kad kalbama apie tuos, tas „tautas“, tiksliau, „tautą“, kuri nesilaiko Toros. Taigi lyg ir galima būtų manyti, kad kalbama apie *ethnos*, „tautą“, kuri nėra judėjų tauta. Tačiau tokia interpretacija neturi po kojomis pakankamai stipraus pagrindo, nes MT tekste nemaža vietų, kuriose tiek izraelitai, tiek judėjai ujami dėl stabmeldystės, moralinio nuosmukio, dieviškų įstatymų nesilaikymo. Ir labiau įtikėtina, kad ir šioje vietoje taikomasi į judėjus, tuos, kurie turi Torą ir ją pažeidžia, o ne į su Tora nieko bendra neturinčiuosius.

Kitais atvejais, net ir toje pačioje Patarlių knygoje, hebrajiškas מְלִיץ verčiamas žodžiais ἄφρων (kvailas, nesumanus, Pat 12, 23; 13, 20; 14, 8; 14, 24; 14, 33; 15, 2; 15, 7 ir kt., taip pat Koheleto knygoje 7 skyriuje), ἄσβεβῆς (bedievis, Pat 1, 32; Pat 13, 19;), ἀπαυδέυτων (nemokša, Pat 15, 14). Jokiose kitose MT knygos šis žodis nepasitaiko, o jei pasitaiko (Iz 13, 10; Am 5, 8; Job 9, 9; 38, 3), tai tik kaip homonimas, reiškiantis Orioną. Tai dar labiau patvirtina

prielaidą, kad Pat 26, 3 šiam žodžiui vertsti atitikmuo pasirinktas neatsitiktinai, siekiant pabrėžti ne šiaip pavienio individo nemokšiskumą ar sumanumo stoką (ἄφρων), bet grupę žmonių, kuriuos sieja Tora, o ne pagonis ar stabmeldžius.

Dar iškalbingesni 94 psalmės 8 eilutės vertimai: „Būkite atidūs jūs, žmonijos bukapročiai! Kvailiai, kada jūs įgysite išminties?“ (prel. Rubšio vertimas). Žodžiu *žmonija* prel. Rubšys verčia žodį אָמ (‘am), kuris, tiesą sakant, MT tokiu aspektu gana retas, išskirtinai Iz 42, 5, kur vienaskaitinį žodį su žymimuoju artikeliu Rubšys verčia žodžiu „žmonės“. Šiuo atveju juos sieja, matyt, tai, kad Kūrėjas jiems visiems suteikė alsavimą (nėšāmā). Ir šiuo atveju LXX šį žodį perteikia kitu graikišku žodžiu, *laos* (λαός), kuris bent jau moderniais laikais Katalikų Bažnyčioje vartojamas, turint omenyje Katalikų Bažnyčią kaip „Dievo tautą“, o kai kuriose Europos kalbose šio graikiško žodžio pagrindu sudaryti žodžiai reiškia pasauliečius, tiek pripažįstančius savo priklausymą Bažnyčiai, tiek atmetančius jos autoritetą, kaip, pavyzdžiui, yra Prancūzijoje.

Žodis *am* gali reikšti liaudį, siejamą kokio nors tarpusavio solidarumo. Pavyzdžiui. Pr 11, 6 šį žodį Rubšys būtų galėjęs versti „žmonija“, bet pasirinko žodį „tauta“. LXX randame γένος, kuris nurodo giminybę, rūšinį tapatumą ir vartojamas, kalbant tiek apie augalus, tiek apie gyvūnus. O žodis *am* yra platesnis, nurodantis ir žmonių, ir gyvūnų rūšis (pvz., Pat 30, 25–26 paminimos skruzdžių ir triušių tautos (LXX pavartotas *ethnos*, ne γένος), siejamas tiek giminystės, tiek visiškai kitų dalykų. Tai gali būti ir kokio nors miesto, tarkime, Jeruzalės, gyventojai, žmonių grupė, priklausanti

kokiam nors asmeniui, pavyzdžiui, Pr 32, 8, ir tada verčiama tiesiog žodžiu „žmonės“. Pasakyme *‘am hā’āreš* gali reikšti ir pavaldinius, piliečius, minią, krašto žmones (2 Kar 11, 14), kurie Ezr 10, 2 laikomi svetimšaliais, neturinčiais nieko bendra su atvykėliais iš Babilonijos, save laikančiais tremtinių palikuonimis, kurie Ezros ir Nehemijo knygos reiškia pretenziją į šios žemės paveldą ir teisingą izraelitų religijos versiją. O tiek 2 Kar 11, 14, tiek Ezr 10, 2 LXX tą terminą perteikia žodžiu *λαός* (*λαός τῆς γῆς*).

Grįžtant prie Sk 24, 7, ši eilutė LXX versijoje turi gana akivaizdžią mesianistinę prasmę, ir čia MT tekste neapibrėžtas sėklos liejimas kaip vandens į vandenį virsta gana apibrėžtu minimalistiniu vieno vyro, kuris valdys daug tautų, kilimu. Šitoks sakinio reikšmės pakeitimas gana svarbus: MT eilutėje jos subjektas, t. y. Izraelis (Jokūbas), kaip izraelitų metonimija, paprasčiausiai lies savo sėklą į „didžius vandenius“ (tai galima būtų suprasti paprasčiausiai kaip plėtrą nepaisant jokių „tautinių“ ribų), o LXX jau kalbama tik apie tai, kad reikšmingiausia, ką atliks tas subjektas, bus kildinimas vieno vyro, kuris valdys kitas (svetimas) tautas (ar gentis). Vienu atveju turime viso subjekto plėtimąsi, augimą, antru – tik vieno palikuonio, visą kitą sėklą lyg ir „nurašant“ kaip istoriškai ne taip jau ir svarbią. Pirmu atveju taip pat nėra jokio tautinio ar etninio skirstymo, nes galima aiškintis kaip vieno išsiplėtimą į daug skirtingų, o LXX – aiškiai apibrėžtas skirtumas tarp iš sėklos kilsiančio palikuonio (akivaizdu, kad priklausančio vienai apibrėžtai grupei žmonių, „etnosui“), ir kitų „etnosų“.

Galima paanalizuoti ir kitus pavyzdžius, kuriuose LXX žodžiu *ethnos* verčia MT

žodžius, kurie jau ir pačiame MT tekste reiškia tai, kas į įvairias kalbas verčiama kaip tauta. Vienas ryškesnių pavyzdžių, kuriame aptinkami visi trys hebrajiški taip verčiami žodžiai – tai 46 (47) psalmė, kurioje yra tokios eilutės, kaip verčia į lietuvių kalbą prel. Rubšys:

² Plokite iš džiaugsmo, visos tautos!

Šlovinkite Dievą džiaugsmo valiavimais!

³ Juk VIEŠPATS, Aukščiausiasis, šurpą pagarbų kelia,
didis visos žemės karalius.

⁴ Tautas mums pavaldžias jis padarė,
gentis padėjo mums po kojų.

⁹ Dievas viešpatauja visoms tautoms;
Dievas sėdi savo šventajame soste.

¹⁰ Tautų didžiūnai renkasi su tauta Dievo,
kurį Abraomas garbino.

Šioje psalmėje į Dievą nesikreipiama. Kreipiamasi į „tautas“. Ir jos raginamos džiaugsmingai ploti šurpą keliančiam Dievui, kuris „tautas pavaldžias mums padarė, gentis padėjo mums po kojų“. Kas tos tautos, kurios turėtų katučių džiaugsmingai ploti, kad pajungtos ir padėtos po kažkokios tautos kojomis? O gal džiaugtis turi kaip tik tos pajungtos, kurioms Dievas viešpatauja? Kas šios psalmės subjektas ar subjektai ir objektai? Į ką kreipiamasi? Ką ji, tiesą sakant, skelbia? Kokį pajungimą? Kokį ir kieno džiūgavimą?

MT vartojami trys žodžiai *‘amim*, *goyim* ir *le’umim*. Visi daugiskaita, ir visų reikšmės MT, kaip matėme, nėra griežtai apibrėžtos, vartojamos dažnai kaip sinonimai, nors galima rasti šiokių tokių vartosenos formų, sudarytų su kitais žodžiais, kurie iš vėlesnių, rabiniškų, šaltinių ir šiuolaikinėje hebrajų kalboje vartojami jau kiek labiau apibrėžtomis reikšmėmis, pavyzdžiui, *‘am* kartu

su *Yisra'el*, reiškia izraelitus, Izraelio tautą (tai šiuo atveju reiškia ne kokį nors žydų „etnosą“, bet tuos, kuriuos jungia į vieną tautą Tora), pasakymas ‘am hā’āreš ilgainiui apaugo pejoratyvinėmis nuostatomis ir ėmė reikšti tamsuolius, neišsilavinusius. *gôy* – gerai pažįstamas žodis, garsėjantis irgi kaip pejoratyvinis, reiškiantis „pagonis“ ar stabmeldžius, t. y. ne žydus. Bet MT jis vartojamas visiškai neutraliai. Abraomui Dievas pažadėjo padaryti jį „*av-hamon gôyîm*“ („tėvu daugelio tautų“, Pr 17, 4–5). O *le'umim* – tiesiog sinonimas, beveik nevartojamas atskirai nuo anų dviejų, dažniausiai – stiliaus priemonė, kad būtų išvengta, kalbant apie vieną ir tą patį, vartoti tą patį žodį, kuris taip pat gali reikšti liaudį, žmones. Visi trys terminai nurodo tik žmonių grupes, bendruomenes, bet nė neužsimeina, kokiu pagrindu tos bendruomenės sudarytos. Tai gali būti ir bendruomenės, ką nors laikančios bendru protėviu, ir bendruomenės, kurias sieja bendros gyvenamos žemės, ir bendruomenės, suartinamos bendros politinės erdvės, santvarkos, bendrų religinių praktikų, priklausymo kam nors. LXX šie žodžiai psalmėje verčiami taip:

2. 'am → ἔθνος.
4. 'am → λαός, *le'umim* – ἔθνος
9. *gôyîm* → ἔθνος
10. 'am → λαός, 'am → ...

Jei žodį *ethnos* verstume žodžiu „pagonys“, kaip nurodo pirmiau vardyti žodynai, gautume gana įdomų rezultatą:

² Plokite iš džiaugsmo, visi pagonys! Šlovin-
kite Dievą džiaugsmo valiavimais!

³ Juk VIEŠPATS, Aukščiausiasis, šurpą pa-
garbų kelia, didis visos žemės karalius.

⁴ Tautas mums pavaldžias jis padarė, pagonis
padėjo mums po kojų.

⁹ Dievas viešpatauja visiems pagonims; Die-
vas sėdi savo šventajame soste.

¹⁰ Tautų didžiūnai renkasi su Dievu Abra-
omo...

Ar taip, ar kitaip žiūrėsime, psalmė atrodo beprasmė, nes visiška terminų painiava, tiek juos laikant sinonimais, tiek suteikiant jiems vertybines prasmes per „judėjas / izraelitas / Dievo tauta“ *vs.* „stabmeldžiai / pagonys“ prizmę, palieka sunkiai identifikuojamą psalmės „kalbantįjį herojų“ ir kas kam yra pajungta. Nebent iš psalmės būtų išmesta 4 eilutė, ir tada būtų galima psalmę interpretuoti kaip raginančią visus be išimties garbinti tą patį Dievą, ir visi trys terminai, nurodantys žmonių bendrijas, būtų tiesiog sinonimai.

Atlikę šį, kad ir dalinį, kai kurių MT tekstų, kuriuose vartojami skirtingi žodžiai, nurodantys tai, kas šiuolaikiniuose Biblijos vertimuose perteikiama žodžiais, reiškiančiais tautą, gentį, pagoniškumą, tyrimą, galime padaryti išvadą, kad nėra jokio pagrindo teigti, net jei tai ir daroma prestižiniuose žodynuose, kad LXX žodis *ethnos* stereotipiškai nurodo „ne-izraelitus“, pagonis, ir kad dažniausiai juo verčiamas žodis *gôy* (priešingai terminui *laos*). Nei MT, nei LXX nėra jokių nusistovėjusių vienareikšmių hebrajiškų terminų, nei jų perteikimo graikiškais. Žodis *laos* LXX vartojamas ir visiškai atsietai nuo vardyto hebrajiškų žodžių, pavyzdžiui, Pr 14, 16; 19, 4 (apie Sodomą), kur šiuo žodžiu perteikiamas MT 'anšei (vyrai, žmonės). Sorbonos profesorius Pierre Chantraine savo žodyne *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots* (Chantraine 1968: 619–620) nurodo, kad žodis *laos* senojoje graikų kalboje reiškė liaudį,

Homero tekstuose – „žmones, pavaldinius, piliečius, susibūrusius piliečius“, helenistinėje graikų kalboje ir vėliau beveik išskirtinai vartojamas daugiskaita *laoi*, „žmonės“, kaip priešprieša vadams, ypač Egipte, o LXX – kunigijai (tuo ne be pagrindo turėtume suabejoti, remdamiesi anksčiau šiame straipsnyje pateiktais pavyzdžiais). Tarp retų helenistinių arba vėlyvų vedinių pavyzdžių autorius nurodo *λαϊκός*, „iš liaudies“, kaip priešpriešą *κληρικός*. Ši priešprieša, kaip minėta, gana akivaizdi moderniojoje Prancūzijoje. Kita vertus, autorius savo žodyne užsimena, kad šio žodžio reikšmė (be kita ko nurodant, kad jis konkuravo su kitu žodžiu, reiškiančiu liaudį – *δημος*), patvirtina tai, ką senovės indoeuropiečių socialinių institutų tyrinėtojai, pavyzdžiui, Émile'is Benveniste, Michelis Lejeune, buvo įvardiję kaip trifunkciją senovės indoeuropiečių visuomenės pasidalijimą (liaudies (žemdirbių, gyvulių augintojų, amatininkų, pirklių ir pan., kariūnų / suverenų ir intelektualų / dvasininkų). Pierre'as Chantraine'as nurodo ir galimą šio žodžio etimologiją, remdamasis Frisko pastaba, kad tai galėjo būti kolektyvinis terminas, reiškiantis liaudį, sietiną su s.g.a. *liut*, anglosaksų *lēod*. Julius'o Pokorný'o redaguotame *Etimologiniame protoindoeuropiečių kalbos žodyne* (Pokorný

2007: 1911–1912) tiek lietuviškas „liaudis“, tiek graikų *λαός* kildinami iš proto-indoeuropietiškos šaknies *leudh-1* (**leugh-*), reiškiančios augimą, liaudį, laisvę, pavyzdžiui, gr. *ἐλεύθερος* „laisvas“ nuo **leudhero-s* = lot. *liber* „laisvas“ = alb. *lirë* „laisvas“; gr. *ἐλευθερία* „laisvė“, got. *liudan*, taip pat *laudi* m. „lytis“¹¹, *ludja* „veidas (su akimis ir burna)“, ir kt., taip pat galima prisiminti ir rusišką *liud*.

Turint tai omenyje, galima aiškiau suprasti LXX vertėjų vartojamą *λαός* daugelyje vietų, kur MT vartojamas žodis *'am*, sakysime, Pradžios knygoje. Tačiau man dabar svarbesnis kitas klausimas – kaip tas žodis verčiamas į lietuvių kalbą. Pradžios knygoje, kurioje pateikiami pasaulio sukūrimo, pirmųjų žmonių genealogijų mitai, legendiniai pasakojimai apie izraelitų protėvius patriarchus, visur, kur MT ir LXX aptiksime *'am* ir *λαός*, lietuviškai prel. Rubšio vertime rasime tiesiog žmones, tačiau tai priklauso nuo konteksto, nes, kai tik pagal kontekstą imama kalbėti apie kokią nors platesnę, abstraktesnę grupę, vertimas iš karto pasikeičia ir randame „tautą“. Palyginimui paimekime XVIII a. protestantiškus 47 (46) psalmės vertimus, kurie daugeliu požūrių identiški, skiriasi tik viena kita nelabai reikšminga mūsų tyrimui detalė:

Apie Kristaus Dangun žengimą¹².
Psalmas pirmgiedotin's Waikū Kora.
Džaukities į Rankas mušdami, wissi Žmones,
ir pašūkaukit Diewui linksmu Balsu.

Apie Kristaus Dangun žengimą¹³
Psalmas pirmgiedotin's waikū kora.
Džaukities į rankas mušdami, wissi žmones,
ir pašūkaukit Diewui linksmu balsu.

¹¹ Anglų kalbos „shape“ verčiu žodžiu „lytis“, nes ankstesnėje vartosenoje lietuvių kalboje šis žodis turėjo gerokai daugiau reikšmių, tarp jų ir tą, kurią šiandien nurodo žodis „pavidalas“.

¹² *Naujas Testamentas mūsų pono Jezaus Kristaus ir Psalteras Dowido*. – 1727 [i.e. 1728]. – [12], 1046, [10]; [2], 260 p. (Leid. turi gretut. antr. p. vok.: *Das Neue Testament unsers Herrn Jesu Christi ... Königsberg, verlegt's Christoph Gottfr. Eckart, 1727 „Psalteras Dowido“ turi*

Nėsa Pon' s Diew's, wissû Aukščiausesis, yra išgąstingas, diddis Karalus ant wissôs Žēmės. Jis Swietą pawers po mummis, ir Žmones po mussû Kojomis. Jis aprenka mus i Tewonystę, Garbę Jokubo, kurri jis myl', Sėla. Diewas užženg Szukawime, ir Wiešpat' s su skambančia Truba. Laupsinkit', Laupsinkit' Diewą; Laupsinkit', Laupsinkit' musû Karalui. Nėsa Diew' s yra Karalumi ant wissôs žēmės; laupsinkit' ji išmintingay. Diew' s yra Karalumi ant Pagónû; Diew' s sėd ant sawo Szwentôs Krásės. Kunigaikszei tarp Žmonû susirinko, jeib butu Žmones Diewui Abroomo; nės Diew' s yra diddey paaukštint' s prie didzujû ant Žēmės.	Nėsa Pon' s Diew's, wissû aukščiausesis, yra išgąstingas, diddis Karalus ant wissôs Žēmės. Jis Swietą pawers po mussû, ir žmones po mussû Kojomis. Jis mums išrinko į tėviškės dalį garbę Jokubo, kurri jis myl', Sėla. Diewas užženg šukawimu, ir Wiešpat' s su skambančia truba. Laupsinkit', Laupsinkit' Diewą; Laupsinkit', Laupsinkit' musû Karalui. Nėsa Diew' s yra Karalumi ant wissôs žēmės; laupsinkit' ji išmintingay. Diew' s yra Karalus ant Pagónû; Diew' s sėd ant sawo Szwentôs Krásės. Kunigaikszei tarp Žmonû susirinko, jeib butu Žmones Diewui Abraomo; nės Diew' s yra diddey paaukštint' s prie didzujû ant Žēmės.

atskirą pag. ir antr. p.: Der Psalter Davids deutsch und liththauisch ... = Psalteras Dowido lietuviszkay ir wokischkay ... Karalaučiuje, mete 1728. Parengė P. Ruigys. J. J. Quando dedic. Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I. Ankstesnė P. Ruigio parengta laida išėjo 1727 m.)... Naujas Testamentas mūsų Wieszpaties ir Iszgarytojo Jėzaus Kristaus / į lietuviszkaję kalbą iszwerstas. – 1854. – [4], 352 p. Parengta L. Rėzos, laidos: 1816 (bendru pavad. „Biblija“), 1823, 1824 (trys, viena bendru pavad. „Biblija“), 1828, 1834 (dvi), 1841, 1846, 1850, 1853 (dvi, viena bendru pavad. „Bybeles“), 1854.

¹³ *Biblia, tai esti: Wissas Szwentas Rászstas, Séno ir Naujo Testamento / pagal wokiszka pėrstáttimá d. Mertino Luteraus, su kiekwieno pėrskyrimo trumpu praneszimmu, ir reikalingu pazenklinnimu tu paczû zódzû, kurrie kittose pėrskyrimose randomi, nû kellû mokytojû Lietuwoj' lietuviszkay pėrstattytas, ir antrą kartą iszspáustas. 1755. [24], 1416; [2], 364, [2] p. (Adomas Fridrichas Šimelpenigis, Johann Jacob Quandt, Friedrich, Philipp Christoph Kanter). Biblia, tai esti: Wissas Szwentas Rászstas Séno ir Naujo Testamento / nû kellû mokytojû Lietuwoj' lietuviszkay pėrstattytas. Dabar isz naujo pėrweizdėtas ir trėczą kartą iszspáustas. 1816. XV, [1], 1520;*

Atkreipkime dėmesį, kad 2-oje eilutėje (pagal Rubšio skirstymą) vietoje „visos tautos“ turime „visi žmonės“. 4-oje eilutėje – „svietas“ ir „žmonės“... 9-oje eilutėje atsiranda „pagonys“, o 10-oje eilutėje vietoje „tautų kunigaikščiai“, „Abraomo Dievo tauta“ turime tik „kunigaikščiai tarp žmonių susirinko“ ir „kad būtų žmonės Dievui Abraomo“. Šitaip versta psalmė neturi atgrasių konotacijų, kurių yra Rubšio vertime, paverčiančiame psalmę giedančius žmones monstrais, besidžiaugiančiais jiems po kojų suguldytomis tautomis, kurios dar, be to, raginamos dėl to džiaugtis. Šie XVIII a. vertimai neutraliai kreipiasi į žmones (su kuriais gali identifikuotis kas tik nori, nesvarbu, kokios kilmės ir

[2], 384, [2] p. (Liudvikas Rėza, Degenos spaustuvė, Karaliaučius, inic., vinj., XV, [1], 1520; [2], 384, [2] p. (Ankstesnės laidos: 1735 (J. Berento red.), 1755 (A. F. Šimelpenigio jaunesn. red.). Psalmi Dowido / į lietuviszkaję kalbą iszwersti. 1854. 96 p. Liudvikas Rėza, Heinrich Ludwig Brönnner, Frankfurt am Main, Deutschland.

socialinių luomų), kad Dievas yra visos žemės karalius. Ir nedaroma jokia perskyra tarp Abraomo tautos (skaitytojas turėtų suprasti, kad tai „žydai“) ir kitų tautų, su kuriomis atitinkamai ir turėtų identifikuotis tie, kurie savęs nelaiko žydais. Kalbama tiesiog apie žmones (taip pat ir „pagonis“), tarp kurių renkasi kunigaikščiai, kad visi taptų Abraomo Dievo žmonėmis. Žodis *laos* verčiamas žodžiu „svietas“, ir šis žodis, žinomas iš lietuvių patarlių ir priežodžių, reiškia pasaulį, turint omenyje žmones, su kuriais sieja tam tikra bendrystė, kurių atžvilgiu individas, subjektas jaučiasi įpareigotas laikytis tam tikrų bendrai pripažįstamų taisyklių. Pasaulis, kurį konstruoja šie vertėjai, yra gana homogeniškas vienos didelės bendrijos, siejamos bendros saviemonės sąitų, pasaulis.

Ryšų tautinimo, kartu ir tapatybių išskyrimo ir tarpusavio susvetiminimo pokytį randame XX a. pradžios vyskupo Skvirecko šios psalmės vertime, kuriuo ir bus sekama toliau katalikiškuose psalmės vertimuose XX a.:

DIEVAS VISOS ŽEMĖS IR VISŲ
TAUTŲ VALDOVAS

¹ *Choro vedėjui. Korės sūnų. Psalmė.*

² Plokite, visos tautos, rankomis, džiūgaukite Dievui linksmybės balsu,

³ Nes Viešpats kilnus, baisus, didis karalius visai žemei.

⁴ Jis pavergia mums tautas ir gimines po mūsų kojomis.

⁵ Jis parenka mums mūsų tėvonystę, garbę Jokūbo, kurį jis myli.

⁶ Dievas užžengė su džiūgavimu, Viešpats su trimito balsu.

⁷ Giedokite Dievui, giedokite; giedokite mūsų karaliui, giedokite.

⁸ Nes visos žemės karalius yra Dievas, giedokite giesmę.

⁹ Dievas karaliauja tautoms, Dievas sėdi savo šventame soste.

¹⁰ Tautų kunigaikščiai susirinko su Abraomo Dievo tauta.

Nes Dievo yra žemės galiūnai; jis yra labai kilnus.

Šiam, kaip ir prel. Rubšio, psalmės vertimui tinka tie patys komentarai: jame nederinami tiesiog „žmonės“ jau suskaidomi į kažkokias kolektyvines tarpusavio sąitų tapatybes turinčias tautas, ir, pavartojus šį terminą, nebe kiekvienas gali su tomis tautomis tapatinintis, darant prielaidą, kad jos gal yra iš tų tautų, kurios buvo pavergtos kažkam kitam (pagal kontekstą – „Abraomo Dievo tautai“, kuri tradiciškai tapatinama su žydais). Kad ir kaip būtų bandoma tą psalmę dailinti, antisemitinio pasidarygėjimo sėklos jau buvo pasėtos.

Palyginimui galime paimti dar vieną lietuvišką katalikišką variantą, šį kartą XIX a. vyskupo Valančiaus kūrybišką šios psalmės improvizaciją (Valančius 1863: 418):

APEJ GALIBĘ KRISTAUS
EJNANTE I DANŲ

Gajda kajp: Pulkiem ant kielu wisi.

Wisas gimines rankas iztraukiet * Balsu linksmibes Wieszpatiep szaukiet * Nes Wieszpatas auksztas, karalus saldus * Apwali žiami padorej waldus.

Zmones nedorus, krasztu paoju * Pamusze wejkiej, po musu kojų * Aprinka mamis, sau už tiewinę * Sena Jokuba, gražę giminę. Nesgi tąn wieną tikraj mileje * Todiel prigłoboj, sawa turieje * Kada jau Kristus darbą pabęngie * Su didžiū dziauksmu, dąngon izęngie.

Aniolaj linksmas giesmes giedoje * Su trubajš pusti, węn neparstoje * Tada Wieszpatem musu giedokiet * Karaluj szaukti, nebi parstokiet.

Karaluj Kristuj, grijszkiet protingaj * Garbin-kiet Diewa gan iszmingingaj * Diewas karalus ir ant pagonu * Bus anų tievu ir tikru ponu. Wieszpats jau siedos ant sostu sawa * Kuri tejsingaj nu tiewa gawa * Sztaj kunigajkszej Dievą pažina * Ir su Abromu draugi garbina. Ziames karalej Diewuj itika * Ir iszauksztinti didej palika * Skajtomis pirmu kajpo atmesti * Buwa i tikrą wierą iwesti. Amen.

Valančiaus pasaulis, panašiai kaip ir pirmiau cituotų protestantų Biblijos vertėjų, taip pat dar žmonių neskirsto į tautas, tik dar įvairesnis ir pilnesnis, su angelais. „Pamušamos po kojų“ ne šiaip niekuo dėtos

tautos, bet „žmonės nedori“ iš „kraštų paojų“ (pagonių?), kuriems viešpatauja tas pats Dievas. O su pagonimis psalmę giedantis, pagal nutylėjimą, lyg ir neturėtų tapatintis. Vienas įdomesnių niuansų, skiriantis nuo protestantiškų versijų – ne kunigaikščiai yra tarp žmonių, kad padarytų juos Abraomo Dievo žmonėmis, bet karaliai, kurie buvo įtikę Dievui ir dabar didžiai išaukštinti, nes „atvesti į tikrą tikėjimą“.

Vyskupo Valančiaus kūryba, ar liaudiškos kūrybos publikacija, pateikia ir kitų siurprizų, pavyzdžiui, giesmėje „Apie Adomą ir Ievą“, kuri spausdinta lotyniškos spaudos draudimo metais kirilika, randame tokias eilutes:

АПЕЙ АДОМА ИРЪ ЕВА¹⁴

Ишь рояусь линксма мѣста (<i>абы эйли по дукарту</i>).	Yš rojaus lynksma mēsta (abi eily po du kartu)
Ира Ева ишместа,	Yra Ieva yšmesta,
Дѣль вобуля валгима,	Diel vobulia valgyma,
Паръ жальця пагундима.	Par žalčia pagundyma,
Эйкъ яу Ева ишь рояусь,	Ajk yau Ieva yš rojaus,
Пажинкъ проце артояусь.	Pažynk proce artojaus.
Лауконъ Адомай зарась.	Laukon Adomai zaras,
Яу не тава тась дварась.	Jau ne tava tas dvaras.
Адомась, ишь рояусь эйдамсь,	Adomas, yš rojaus aidams,
Скруостусь ашаромсь ледамсь.	Skruostus ašaroms leidams.
Курсай варомсь ишь рояусь:	Kursai varoms iš rojaus:
Верке югъ ногась стояусь.	Verkie jog nogas stojaus.
Атсигренжинсь вейзье.	Atsigrenžins veizieje.
Кадъ ужъ милиось стовее:	Kad už mylios stoveje:
Драскидамсь сава плаукусь,	Draskydams sava plaukus,
Апверки высусь лаукусь.	Apverki visus laukus.
Несчесливась, Адомай!	Nesčeslyvas, Adomai!
Куринь чертсь пагундына.	Kurin čerts pagundina.
Турьей выса роюй,	Turjei visa rojui,
Не кайпъ жемей ирь гоюй.	Ne kaip žemėj yr gojui.
Чюнь быть артою рейке,	Čiun būt artoju reikie,
Кадъ мусь нецнатась вейке:	Kad mus necnatas veikie:
Пустусь лаукусь ишаряу,	Pustus laukus yšariau,
Паколь куна апдаряу. <...>	Pakol kūna apdariau. <...>

¹⁴ *Кантычкась, арба Книнга гесмя / паръ Мотью Волончевски вискупа парвейзета ирь ишнае ишспауста. 1865: 748.*

Paryškintoje eilutėje randame žodį „gojus“, kuris gali būti interpretuotas dvejopai. Pirma reikšmė gal susijusi su lietuvišku žodžiu *gojus* (miškelis), ir tada galima būtų suprasti dvieilį „turėjai visa rojui, ne kaip žemėj yr' gojui“, t. y., tu, Adomai, viską rojui turėjai, o dabar, žemėj, kurioje atsidūrei, ne taip yra kaip tame *gojuje* (t. y. Rojaus sode). Bet galimas ir kitas perskaitymas: „žemėje ne kas yr' gojui“. Pagal šį perskaitymą „gojus“ reikštų nusidėjėlių, išvartą iš rojaus, ir dėl savo nuodėmės priverstą šioje žemėje, „ašarų pakalnėje“, sunkiai dirbti – arti žemę. Jeigu šį žodį iš tiesų suprastume pastarąja reikšme, galėtume daryti prielaidą, kad žemaičiams gal šis judėjiskas terminas nebuvo svetimas ir turėjo savo reikšmę, kuri neturėjo nieko bendra su jokia pejoratyvine žydu tautą išskiriančia iš kitų tautų kaip stabmeldžių ir pagonių, reikšme.

Lietuviškos tautinės tapatybės etnizavimosi kaip susvetimėjimo procesas

Etniškumas, kuris čia dažnai aiškinamas kaip bazinė tapatybė, kurios pagrindu lyg ir susiformavo tauta (ir net nebūtinai moderni, tiesiog amžina ir nekintanti, lyg kažkada, vykstant evoliucijai ar Dievui įsikūšus, atsiradusi kaip kokia gyvūnų ar augalų rūšis, turinti aiškiai apibrėžtas ypatybes, o jei kas nors pasikeičia, tada evoliuciškai virstama kažkuo kitu), Lietuvoje, kaip ir kai kuriose kitose Rytų Europos valstybėse, paradoksaliai net jei ir suvokiamas kaip valstybės daugumos gyventojų savybė, gana dažnai aiškinamas svetimumo daugumai terminais, tą daugumą konstruojant kaip nuolat gresiantį priešą, antagonistą. (Tiesa, Lietuvoje galima rasti ir amerikietiškos

etniškumo vartosenos, tačiau paprastai institucijose ir nevyriausybinuose visuomeniniuose judėjimuose, orientuotuose į tarptautinį akademinį diskursą ir / ar tarptautinį žmogaus teisių diskursą ir su tuo susijusių projektų įgyvendinimus, pavyzdžiui, *Etninių tyrimų institutas*, leidžiantis leidini *Etniškumo studijos*¹⁵, Tolerantiškojo jaunimo asociacija ir kt.).

Šios savojo etnoso kaip autochtoninės mažumos, svetimos daugumai, nuojautos gerai išreikštos Dainiaus Razausko straipsnyje „Žmogaus teisės ir neapykanta Lietuvai“. Tekstas gana sodrus ir iškalbingas, tad verta pateikti ilgesnių jo citatų:

Tačiau niekas – tikiuosi! – nenori savęs įsivaizduoti rimtai ir valingai veiksmis žeminant kitą žmogų vien dėl jo tautybės. Galima prigalvoti begalę visokiausių papildomų aplinkybių, kurios neva galėtų tai pateisinti, bet aš kalbu apie gryną nuogą žmogiškumą: nejaugi lemiama akimirka tu galėtum mėgautis pažeminimu kito akyse, save pateisindamas tuo, kad jis *kitos* tautybės?

Turbūt sutiksime, kad jokia tautybė savaime to negali pateisinti, kad ir kokių jos atstovų gyvenime būtume sutikę. Ar vis dėlto yra išimtis, ir kuri nors – pateisinti gali? Pavyzdžiui, lietuvių? <...>

Noriu paklausti, ar lietuvis – irgi žmogus? Ar lietuviui galioja žmogaus teisės? Ar aš, kaip žmogus, nors irgi lietuvis, galiu išlikti orus ir laisvas, jei šalia manęs žeminamas kitas lietuvis? Ar ginti kitą lietuvių nuo pažeminimo – tai jau tik kolektyvinis egoizmas, tautinė savimeilė, lietuviškasis nacionalizmas ir t.t.? Ar vis dėlto – žmogiška pareiga?

Paprastai kalbant, ar mes pajėgūs įsivaizduoti, kad nacizmas gali būti nukreiptas į

¹⁵ <http://www.ces.lt/etniskumo-studijos-2/> [žiūrėta 2012 m. liepos 4 d.].

mus, ir pripažinti, kad įmanomas toks dalykas kaip *neapykanta Lietuvai* ir lietuvybei? Suvokti, bent kaip prielaidą, kad ne mes nuolat „kurstome tautinę nesantaiką“, bet patys esame pavirtę nuožmios neapykantos, nežmoniško pažeminimo objektais, taip seniai ir ilgai, kad jau net įpratome prie to, kone susitaikėme su tuo ir nebematome? Ar gal dar vis nedrįstame pamatyti iš siaubo?

Šiaip jau neapykanta Lietuvai – ne naujiena. Iš istorijos puikiai žinome apie carinės Rusijos nacionalinę politiką, lietuviškos spaudos draudimą ir t.t. Antai tarp Jono Basanavičiaus „Ožkabalių dainų“ yra V. Vaičiaičio 1876 m. užrašyta daina, pavadinta „Šaukia mano balsas“ (Nr. 299), kurioje lietuvis atvirai skundžiasi: *Maskoliai labjausia pyksta, / Kad lietuwninką išvysta. / Ant svieto mat geriaus būtų, / Kad tos Lietuvos nebūtų... // Kursai tą vardą išgirsta, / Kožnas vienas bjauriai pyksta, / Vis tai nori išnaikintie / Ir Lietuvą pražudintie.* Jokia paslaptis ir sovietinės Rusijos tautinė politika, trėmimai, žudynės, daugelio dar prisimenama totali viešojo gyvenimo rusifikacija. Jau senieji rusų metraščiai Lietuvą vadino *поганая Литва*, t. y. „pagoniška“ ir kartu „netikusia, pasibjaurėtina, šlykščiaja Lietuva“. Apskritai rusiškasis nacizmas – sena, įsisenėjusi liga, turinti religines šaknis; pirmuosius jos simptomus rodo pats rusiškasis „pagonių“ pavadinimas *язычники*, pirmiausia žymėjęs tuos, kurie kalba „kalbomis“ (*на языках*), – nes vienintelė tikra kalba, suprask, yra bažnytinė slavų, vėliau rusų. Plg. priežodį: *я тебе русским языком говорю* „aš tau rusų kalba sakau“ – vadinasi, tiesiog privalai suprasti! Rusiškasis šovinizmas liaudyje yra taip įsišaknijęs, įaugęs į kraują, kad net rusų tautosakoje „žemės, pasaulio“ sąvoką tiesiog atstoja „šventoji Rusia“ (pavyzdžiui, pasakos herojus iš kito pasaulio sugrįžta ne šiaip žemėn, bet „šventosion Rusion“; ragana užuodžia ne šiaip žmogaus kvapą, bet „rusišką kvapą“, ir pan.). Lietuvių tautosakoje nieko panašaus nė su žiburiu nerasite. <...>

Kitas ne mažiau opus ir ne mažiau senas neapykantos Lietuvai pūlinys – lenkiškasis šovinizmas, irgi turintis religines šaknis. Susimąstyti verstu jau vien tai, kad pirmieji kunigai lenkai, turėję krikštyti Lietuvą ir aiškinti lietuviams tikėjimo tiesas, nesimokė ir nė neketino mokytis lietuviškai. Nuo pat pirmųjų Lenkijos ryšių su Lietuva mūsų kalba jau buvo *język pogański* „pagonių kalba“. Šis nežmoniškas (ir jau tikrai ne krikščioniškas, bent jau pagal pačių krikščionių savivoką) pažeminimas ilgainiui kaip koks juodas debesis, kaip tikras dvasinis maras apėmė visą Lietuvą taip, kad paskutiniaisiais LDK amžiais jau vien už tai, kad viešumoje, pavyzdžiui, mokykloje, prabilai lietuviškai, galėjai būti nuplaktas. Iškalbingas ir atsišaukimas, kuriuo 1830–1831 m. sukilimo dalyviai bajorai kreipėsi į prasčiokus baudžiauninkus, norėdami juos patraukti. Atsišaukime buvo žadama, kad, nugalėjus sukilimui, jūs *palikset tuo kartu tikrais Lankais walnays* – t. y. tapsite laisvais, visaverčiais žmonėmis, vadinasi, lenkais. Vargu ar begalima aiškiau pasakyti, kad lietuvis tuomet nebuvo žmogus – kaip negras vergvaldžių Amerikoje. <...>

Iki šiol akivaizdžios ir lenkiškosios neapykantos Lietuvai religinės šaknys. Antai žygio Nerimi, skirto grafo K. Tiškevičiaus ekspedicijos 150-sioms metinėms, metu vienas baltarusių etnologas (beje, savarankiškai išmokęs lietuviškai) Mikailiškėse – buvusioje etninėje Lietuvoje, visai netoli šiuolaikinės Lietuvos sienos – užėjo pasišnekėti pas vietos kunigą kataliką, žinoma, lenką. Vos grįžęs žygeivių stovyklon jis priėjo prie manęs ir papasakojo, ką išgirdęs. Pasirodo, paklaustas, ar kalbasi su žmonėmis vietos „tuteišių“ kalba, kunigas atsakęs – taip, baltarusiškai jis mokąs ir buityje laisvai ta kalba susišnekąs. Bet paklaustas, gal kartais mokąs ir senąją vietos gyventojų kalbą, kuria dar visai neseniai čia ištisai kalbėta ir kurią vienas kitas vyresnis žmogus gal dar atmena, – lietuvių, kunigas atsakęs trumpai drūtai: *Psi glos do nieba nie*

idzie „Šuns balsas į dangų neina“. Štai taip, XXI amžiuje, Lietuvos pašonėje.

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad ir šiuolaikinei Lietuvai priklausančioje istorinės rytų Lietuvos teritorijoje ant bažnyčios nerasi jokie lietuviško užrašo – visi užrašai *tik* lenkiški. Nes lietuvių kalba čia tebėra *język pogański*. Nes Lietuva – kaip tauta su sava kalba, sava istorija ir sava valstybe – čia nepripažįstama išvis. Nes iš tikrųjų tik lenkas yra žmogus; na, iš bėdos dar baltarusis (antrarūšis, bet vis dėlto žmogus), iš būtinybės – vėliau čia pasirodęs rusas. Tačiau lietuvis – nieku gyvu (Razauskas 2012).

Norėčiau atkreipti dėmesį į šiuos momentus:

- kaip autorius nueina į perspektyvą, iš kurios Lietuva, lietuviybė, lietuvių tauta tampa „kitokybe“, „svetimybe“ (nors ir leidžiant suprasti, kad tai žvilgsnis, požiūris kitų, kuriems visa tai, kaip galima suprasti, visada kliudė ir strigo kaip „kitokybė“);
- ta „kitokybė“ yra produkuojama religinių krikščioniškų nuostatų, lietuvių kalbą, Lietuvą įvardijant pagoniškomis (*język pogański, поганая Литва, язычники*), priešpriešinant „krikščioniškoms“ kalboms (ir, matyt, apskritai kultūroms) – lenkų ir bažnytinei slavų, vėliau rusų.

Paradoksalu tai, kad žodžiu „pagoniškas“ ilgą laiką ir buvo verčiamas graikiškas žodis *ethnikos* (būdvardis nuo žodžio *ethnos*). (Turint tai omenyje, išraišką „Mikailiškėse – buvusioje etninėje Lietuvoje“ būtų galima perinterpretuoti „Mikailiškėse – buvusioje pagoniškoje Lietuvoje“.) Kita vertus, šiandien šis žodis (pagoniškas) vis labiau praranda savo buvusią keiksmo našta, ir naujųjų pagonių judėjimai, religija, kultūrinės tradicijos, „filosofijos“

įgyja vis daugiau „piliетinių teisių“. Tačiau ideologinė priešprieša tarp krikščioniško (bei „žydiško“) ir „pagoniško“ tebekonstruojama ir eskaluojama tiek privačiuose susibūrimuose, tiek viešojoje erdvėje, nors gausios etnografinės ekspedicijos, etnologiniai lokaliųjų tradicijų, papročių, religinių įsitikinimų tyrinėjimai Lietuvos regionuose rodo vienu ir kitų tradicijų ir pasaulėžiūrų susiliejimą. Tiek Kalėdos, tiek Velykos, tiek Žolinė, Vėlinės ir gausybė kitų liaudies švenčių, šventų šaltinėlių, ežerėlių, net ir maginiai užkalbėjimai yra į viena suaudę tiek krikščioniškus, tiek anuos, „pagoniškus“, elementus. Vieni „neriasi iš kailio“, bandydami visa tai „apvalyti“ nuo krikščioniško „užkrato“, rekonstruoti senuosius, ikikrikščioniškus papročius ir tikėjimus, kiti bando išgryninti krikščionybę nuo tų „pagoniškų“ liekanų. Bet liaudyje vis viena viskas neišskiriamai susipynę. Ir, priešingai nei teigia kai kurie šiuolaikiniai religijų Lietuvoje tyrinėtojai¹⁶, norėčiau teigti, kad šis siekis supriešinti ir išgryninti krikščionišką ir „pagonišką“ elementus labiau sietinas su moderniais sekuliarizacijos procesais (skiriant juos nuo Reformacijos laikais vykusią krikščionybės gryninimo judėjimų).

Reikėtų atskiros studijos, norint išsamiau apžvelgti visas dabartines lietuvių tautos ir tautiškumo vizijas, lietuvių (ar baltų) genezės ir proistorės aiškinimus. Galima atkreipti dėmesį į kai kurias ryškejancias tendencijas, lengvai pastebimas viešojoje erdvėje.

¹⁶ Šiuo atveju konkrečiai turiu omenyje Kauno Vytauto Didžiojo universiteto leidykloje leistą straipsnių rinkinį *Religious diversity in post-soviet society. Ethnographies of Catholic Hegemony and the New Pluralism in Lithuania* (Ališauskienė, Schröder 2011).

Viena tokių tendencijų yra bandymas grįžti prie herderinės primordialistinės tautos sampratos (ar, tiksliau, ją išlaikyti). Tauta, pagal šią sampratą, yra istorijos aušroje ar net priešaušryje susiformavęs, daugiau ar mažiau apibrėžtas kultūriškai dvasinio gyvenimo, savimonės, kalbos, teritorinio branduolio (vadinamojoje „etninėje“ Lietuvoje) istorijos subjektas, per tūkstančius savo egzistavimo metų vadintas įvairiais vardais, bet nekeičęs savo esmės. Be atvirai antikrikščioniškų primordialistų, galime rasti ir pabrėžtinai krikščioniškų. Pavyzdžiui, 2005 metais Vasario 16-osios dienos minėjime Brighton Parko lietuvių bendruomenėje vienas išeivijos lietuvių, dr. Vytenis Kisielius, pretenzingai pareiškė pristatysiantis „naują tautiškumo sampratą“, kurią paremsiantis teologo Vacio Kuprio straipsniu „Laiškuose lietuviams“, rašytu JAV 1973 metais (Kisielius 2005). Tame straipsnyje, už kurį „Kuprys laimėjo pirmąją premiją“, kaip teigia dr. Kisielius, šis aiškino, kad

tauta yra Dievo sukurta su tikslu. Tauta, tai būdas palaikyti ryšį tarp Dievo ir žmonijos, tarsi susižinojimo priemonė, pvz., telefonas ar šių laikų internetas. Šalkauskis ir Girnius naudoja filosofiją ieškodami prasmės tautai, o Kuprys tos prasmės tautai atranda teologijoje. Šventasis Raštas yra teologinių tiesų apie Dievą, apie realybę ir apie mūsų egzistenciją šaltinis. Tautos krikščioniška reikšmė ir jos vaidmuo kaip bendravimo priemonė su Dievu labai aiškiai vaizduojama Dievo parinkimu Abraomą pradėti žydų tautą Senajame Testamente. Dievas padarė sutartį su Abraomu, kad Jis palaikysės ryšį su žmonija per šią žydų tautą, Jo išrinktąją tautą. Tad tautos bei tautiečio tapatybė nekeičiama – tai Dievo kūrinys (Kisielius 2005, kalba netaisyta).

Iš pateikto samprotavimo matyti, kad Kuprio tautiškumo samprata grindžiama Biblijos interpretacija, kurią, kaip parodė mūsų tyrime atliktos Biblijos vertimų į lietuvių kalbą analizės, galime laikyti Biblijos vertėjų darbo rezultatu. Biblijos vertėjai XX a., pakeisdami terminus „žmonės“ ir kt., reiškiančius įvairaus pobūdžio žmonių bendruomenes, į terminą „tauta“, sukonstravo tautiškumą kaip nuo amžių egzistavusios kolektyvinės tapatybės realiją. Kad ir kaip dr. Kisielius norėtų, bet jo ar teologo Kuprio samprata tikrai ne nauja. Gal tik nebuvo taip atvirai sudėliota.

Kiti primordializmo variantai būtų labiau „etnizuoti“, t. y. esmę išlaikanti lietuviškumo (pagal kitus variantus – baltiškumo, dar kitus – sarmatizmo) turinį supilstantys į įvairius indus, įvairiuose istoriniuose dokumentuose, senovės istorikų darbuose įvardijamus skirtingais vardais. Venesuelos lietuvių žurnalistė Jūratė Statkutė de Rosales daugelyje savo knygų, publikuotų ir ispaniškai, ir angliškai, ir lietuviškai, analizuodama senąsias kronikas, kuriose pasakojama apie gudus, getus, godus ar kitais panašiais vardais vadinamus senosios Europos gyventojus, taip pat pasitelkusi lingvistiką, plėtoja vaizduotės nestokojančią viziją, pagal kurią tie kronikose ir kituose istoriniuose šaltiniuose minimi gotai ar gudai, getai, godai yra tik tarmiškai skirtingi pavadinimai tos pačios tautos, kuri iš esmės yra lietuvių (baltų) protėvių gausus karingas etnosas, viešpatavęs Europoje dar gerokai iki Trojos karo (Statkutė de Rosales 2011). 2011 m. birželio 15 d. trečią, patikslintą, knygos laidą pristatant Lietuvos visuomenei Vilniaus pedagoginiame universitete, autorei buvo iškilmingai įteiktos Universiteto garbės daktaro regalijos. Ceremonijoje dalyvavo ir kalbas pasakė Universiteto rektorius

Algirdas Gaižutis (habilituotas mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, kelių užsienio universitetų garbės daktaras, *Giluminiai žodžiai laukia savo valandos*), Romualdas Grigas (habilituotas mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas, *Skaitydami pajusite katarsį*), Eugenijus Jovaiša (mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos mokslų akademijos narys ekspertas, Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanas, *Marijos Gimbutienės darbų tęsėja*) ir Vladas Žulkus (habilituotas mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos mokslų akademijos narys ekspertas, Klaipėdos universiteto rektorius, *Naujas reiškinyš Lietuvos archeologijoje ir istorijoje*)¹⁷. Įvertinimas lyg ir aukščiausiu akademinio lygiu, tačiau nepaisant to, dauguma profesionalių istorikų šios „maištininkės“ vis viena nepriima. Kai kurie lingvistai, pavyzdžiui, prof. Alvydas Butkus ir Stefano D. Lanza, bando rengti mokslines diskusijas ir pakoreguoti kai kuriuos tyrinėtojos lingvistinius samprotavimus¹⁸.

Tačiau žmonės nėra abejingi. Tinklalapyje „Sava Lietuva“ (www.on.lt) galima rasti ir Statkutės de Rosales ir kelių Lietuvos mokslininkų diskusijas, ir šių naujų teorijų šalininkų refleksijų, kuriose nemaža karčių

kritikos žodžių kitiems profesionaliems istorikams, kurie vadinami susikompromitavusiais Lietuvos istorijos niekintojais. Beje, gana simptomiškas Statkutės de Rosales atsakymo dr. Butkui ir Lanzaui pavadinimas – *Kaip tėvynė tampa svetima* (Statkutė de Rosales 2012). Ką galima apčiuopti daugelio šių mokslininkų¹⁹ ir mėgėjų, ieškančių to, ką jie vadina tikrąja Lietuvos istorija, kad ir kokiais vardais ji būtų aptinkama istoriniuose dokumentuose (kronikose, žemėlapiuose, senovės istorikų veikaluose, mituose ir legendose, *Vedose*, archeologiniuose artefaktuose), darbuose, kalbose, diskusijose, kūryboje, – didelį geismą įveikti susvetimėjimą su savo istorija, su tuo, ką jie laiko savo šaknimis, protėvių dvasia, kultūra, didingais jų darbais ir žygiais. Kuriama savotiška utopija, tik nukreipta ne į ateitį, ne atidedant neribotam laikui jos išsipildymą, bet įkurdinant ją kažkur praityje. Joje, šioje išivaizduojamoje senovės Lietuvoje, išsipildo visos viltys.

Filosofas Gintautas Mažeikis knygoje *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*, aptardamas socialinę viltį, apie kurios vis

¹⁷ Visos kalbos yra sudėtos į Statkutė de Rosales 2011: 8–17. Taip pat ir Lietuvos mokslų akademijos leidinyje *Mokslo Lietuva*, 2011, birželio 16, Nr. 12 (456) (kuriame dr. E. Jovaišos kalba turi kitą pavadinimą – „Jūrėtės Statkutės de Rosales darbai skynė kelią į Nepriklausomybę“), ir 2011, liepos 7, Nr. 13 (457).

¹⁸ Butkus, Lanza 2012. www.alkas.lt galima rasti visą diskusiją, kur yra įdėtos ir pačios tyrinėtojos atsakymas profesoriams, ir dr. Romualdo Grigo ginantis Statkutę de Rosales intarpas.

¹⁹ Dr. Romualdas Grigas, nors ir yra ne istorikas, o sociologas, VPU Sociologijos ir politologijos katedros vedėjas, išleido istoriosofinę monografiją, patvirtintą VPU Socialinių mokslų fakulteto Sociologijos ir politologijos katedroje, *Senieji lietuviai: tapatybės bruožai ir jų likimas* (Grigas 2009), kurioje pateikia savą lietuvių tautos istorijos viziją, kuri, kaip ir Statkutės de Rosales knygos, nestokoja vaizduotės, tačiau joje stengiamasi laikytis pripažintų istorikų lietuviško etninio tapatumo nubrėžtų ribų, nors ir interpretuojant tautiškumą primordialistiškai, tą atskirai pabrėžiant, metus priekaištą, kodėl, kalbant apie senovės graikus ir romėnus, juos galima vadinti graikais ir romėnais, o lietuvių – negalima?

didėjančią formų įvairovę „šiandien, plintant multikultūralizmui, subkultūriniam sąjūdžiui, neotribalizmui ir įvairioms kitoms įsivaizduojamoms bendruomenėms (neretai *fantasy* pakraipos), tenka kalbėti“, pabrėžia, kad ji „tiesiogiai susijusi su prisiminimų bei lūkesčių laisve ir priklauso nuo atminties gebėjimų išlaisvinimo“ (Mažeikis 2005: 95). Ir nors Mažeikis socialinę viltį nuskaido kaip atidėtą ateitį, utopinę ateities viziją, kurios puoselėjamos nevaržomos vaizduotės erdvėje, šio, kol kas dar nesusiformavusio, nevieningo, kūrybingai ieškančio judėjimo aktyvistų (ir pasyvistų) horizontas – perkuriama (ar atkuriama, jų įsitikinimu) tikroji istorija, tai, kas iš tiesų buvo, ir buvo ne daugiau ir ne mažiau, pirmapradiškai ir gajai. Dabar oficialiai priimta Lietuvos istorija yra išversta pagal svetimųjų (Europos Sąjungos, Vatikano, žydų ir kitų „priešų“, nuolat besikėsinančių sunaikinti) reikalavimus, jų primestus (kolonijinius) standartus, t. y. primesta išgalvota, suklastota istorija, kuria reikalaujama tikėti vien todėl, kad taip pasakė šiuolaikiniai „žyniai“ – istorikai. Toks samprotavimas, tokia kūrybinė veikla paaiškinama tuo, ką Crapanzano, nagrinėjantis „vaizduotės vaidmenį konstruojant įvairias socialinės vilties formas“, interpretavo, pabrėždamas „susvetimėjimo (*alienation*) efektą bei atsitolinimo įveikos svarbą aiškinant socialines vilties formas šiuolaikinėje antropologijoje. Geismo mechanizmai, jų sublimacija, projekcija, susvetimėjimas ir susvetimėjimo įveikimo planas, projektai sudaro svarbų vilties elementą“ (Mažeikis 2005: 95).

Išvados

Straipsnyje buvo analizuotas etninės tapatybės sąvokos ir savivokos genezės klausimas

šiuolaikinėje lietuviškoje kultūroje. Parodyta, kad etniškumo terminas plačiai (t. y. tiek Sovietų Sąjungoje, tiek „Vakarų“ pasaulyje, ypač anglosaksiškose šalyse) imamas vartoti tik XX a. antroje pusėje, būtent pokolonijiniu laikotarpiu, kaip nurodantis tam tikras žmonių grupes, kurioms priskiriamos ypatybės, siejamos su priklausymu kokiam nors bendrai kultūrai, ir konstatuota, kad Sovietų Sąjungoje šis terminas SSRS Mokslų akademijos Etnografijos instituto buvo adaptuotas ir imtas plačiai teikti kaip terminas, nurodantis atskiros žmonių grupės tapatybę, sietiną su tautiškuumu, kaip jis imtas suvokti moderniaisiais laikais (pagal Benedicto Andersono teoriją), o anglosaksiškose valstybėse žodžiai *ethnic*, *ethnicity*, *ethnic group* buvo pasirinkti, bandant tiksliau nurodyti kultūrinę mažumą, kuri skiriasi nuo meinstryminės konkrečios valstybės daugumos savo kilmės šalimi, kalba, papročiais ar religija. Nors terminų vartojimas gana artimas, galima pastebėti esminį skirtumą – antruoju atveju valstybės gyventojų dauguma nėra vadinama etnosu, tik tauta arba nacija.

Straipsnyje buvo atliktas biblistinis tyrimas – lygintas LXX ir hebrajiškos Biblijos (MT) terminų, vienaip ar kitaip nurodančių įvairias žmonių grupines tapatybes, vartojimas, analizuojant įvairių Biblijos tekstų vertimų strategijas, konkrečiai – XVIII a. protestantiškų Biblijos vertimų į lietuvių kalbą, XIX a. kai kuriuos katalikų (vyskupo Valančiaus) bandymus improvizuoti psalmių vertimus, ir, galiausiai, XX a. dviejų svarbiausių katalikiškų vertimų (vysk. Skvirecko ir prel. Rubšio) pavyzdžius, parodant, kad tiek LXX, tiek MT vartota keletas tokių terminų, ir tiek graikiškas *ethnos*, tiek hebrajiškas *goy*, vis

dėlto ne visada vartoti paniekinamai, o, priešingai, gana dažnai visiškai neutraliai, kaip kitų terminų – gr. *laos*, *genos*, hbr. *'am*, *le'umim* – sinonimai. Ši analizė, papildyta kai kurių lietuviškų žodžių etimologijū (lyginant su kalbininkų rekonstruotomis protoindoeuropietiškos kalbos žodžių šaknų etimologijomis) analize, leido padaryti išvadą, kad žodis „tauta“ XX a. pradžioje Lietuvoje pakeitė neutralų anksčiau vartotą žodį „žmonės“, kuriuo būdavo perteikiamas graikiškas žodis *laos* ar lotyniškas *populus*. Tačiau, kalbėdami apie aiškias žodžio *ethnos* sąsajas su *goy* ir šių abiejų su *pagonimis*, tiek žodynai, tiek jais besiremiantys etniškumo sąvokos vartojimo istorijos teoretikai gerokai perdeda. Labiau tikra tik tai, kad egzistavo (skirtingais laikotarpiais, skirtingose šalyse, skirtinguose kontekstuose) krikščioniška tendencija vartoti žodį „pagonis“ kaip sietiną su LXX ir NT vartojamu žodžiu *ethnos* ar hebrajišku *goy*, kurie taip būdavo verčiami ne automatiškai, bet pagal kontekstą, kuriame numanomos negatyvios konotacijos, moraliai ar dėl nepriimtinių religinių papročių peiktinos žmonių grupės. T. y. buvo konstatuota, kad, nepaisant LXX ir MT originalaus, gana dažnai visiškai neutralaus vartojimo, Biblijos vertėjai ir interpretatoriai perteikdavo biblinį tekstą per žmonių grupių religinio ir kultūrinio supriešinimo prizmę, suteikdami terminui *ethnos* negatyvumo, nepriimtimumo aspektą, kuris gana dažnai būdavo siejamas su žodžiu „pagonis“ (o protestantiškuose Biblijos vertimuose tos tradicijos laikomasi ir iki šiol), priešpriešinant juos tiesiog „žmonėms“. XX a. katalikiškuose lietuviškuose Biblijos vertimuose vertėjai vysk. Skvireckas ir prel. Rubšys tam tikra prasme „sutautino“ Bibliją, visus tuos sinoniminius žodžius,

nurodančius įvairias žmonių grupes (net ir nebūtinai bendros kilmės, kalbančių ta pačia kalba, t. y. nebūtinai apibrėžiamų modernios tautiškumo sampratos pavyzdžiu), tiek *laos*, tiek *ethnos* versdami žodžiu „tauta“ (nors kartais stilistiškai pajvairindami žodžiu „gentis“).

Apibendrinant šiuos tyrimo rezultatus, aptarta lietuviška svetimumo savivoka, nesąmoningai atspindinti tam tikra prasme tradicinį termino *etnosas* šleifą krikščionybę priėmusiuose ar su krikščionimis susidūrusiuose kraštuose, žymintį svetimumą, nesuprantamumą, ne-meistrymiškumą, dažnai diskriminuojamą kitoniškumą, dehumanizavimą, padarant išvadą, kad su šia savęs svetimumo, susvetimėjimo su visuomene, laikoma „agresyviai diegiančia“ tolerancija, neva diskriminuojančia „etničius lietuvius“ kaip mažumą, savimone sietini kai kurie dabartiniai judėjimai Lietuvoje, kuriuos būtų galima laikyti ir religinių, ir nacionalistinių, ir istoriosofinių fantazijų judėjimais). Remiantis filosofo Mažeikio analize monografijoje *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*, šie judėjimai interpretuoti kaip tokie, kuriuose vyksta susvetimėjimo kaip individuacijos procesas, šių judėjimų ryškesniems protagonistams siekiant kvestionuoti institucionalizuotai hegemoninėse pozicijose įsitvirtinusių Lietuvos istorikų tiesas, kurios kritikuojamos kaip melas, dezinformacija, t. y. kažkas, ką visuomenė esą akiai, nesigilindama priima vien tikėjimu. Vietoje tokio aklo tikėjimo siūlomi alternatyvūs istorijos scenarijai, kuriuos straipsnyje bandyta interpretuoti pasitelkus Mažeikio filosofinės antropologijos siūlomą susvetimėjimo įveikos per socialinę viltį koncepciją. Tyrimo metu konstatuota, kad šių judėjimų (pvz., lietuviškojo sarma-

tizmo) ir atskirų ideologų (tarp kurių yra ir aukštas akademinės pozicijas užimančių asmenų, pvz., dr. Grigas, VPU garbės daktarės regalijas gavusi Venesuelos žurnalistė Statkutė de Rosales) „socialinė viltis“, kuria siekiama įveikti susvetimėjimą su dabartimi, šiuolaikine visuomene, oficialia Lietuvos istorijos versija, yra susijusi su utopinėmis tautos (ar jos mistinių kadaise egzistavusių „metaetninių“ struktūrų, t. y. gudų / gotų / getų, ar sarmatų) didingos auksinės praeities vizijomis.

Atkreipus dėmesį į tai, kad Lietuvoje (kaip ir kitose posovietinėse valstybėse) daugiausia prigijo būtent sovietinė etniškumo

samprata, kur net ir valstybės gyventojų dauguma save vadina etnine grupe (nors pasitaiko ir vartojimo mažumų reikšme, daugiausia į pasaulinę akademinę bendruomenę orientuotose mokslo institucijose ir veikaluose), galima teigti, kad šitoks lietuviškos tapatybės etnizavimas velka paskui save paties šio termino vartojimo istoriją, susijusią su krikščioniška šio termino interpretacija ir Biblijos vertimais. Straipsnyje parodyta, kad XX a. pradžioje Biblijoje gana neutraliai ir dažnai sinonimiškai vartoti žodžiai (taip pat ir *ethnos*), nurodantys įvairias žmonių grupes ar tiesiog žmones, į lietuvių kalbą imti versti „tautos“.

Literatūra

Ališauskienė, M., Schröder, I. W. (eds.) 2011. *Religious diversity in post-soviet society. Ethnographies of Catholic Hegemony and the New Pluralism in Lithuania*. Ashgate Publishing Company.

Anderson, B. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vertė A. Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos.

Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H. 2001 (1998). Ethnicity, in *Key concepts in post-colonial studies*. London & New York: Routledge: 81–85.

Butkus, A., Lanza, S. D. 2012. Kaip baltai tampa gotais. Prieiga per internetą: <<http://alkas.lt/2012/01/28/a-butkus-s-m-lanza-kaip-baltai-tampa-gotais/>> [žiūrėta 2012 m. liepos 5 d.].

Chantraine, P. 1968. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. III. Les Editions Klincksieck.

Deniker, J. 1900. *Les Races et les Peuples de la terre. Eléments d'Anthropologie et d'Ethnographie*. Paris: Schleicher.

Fishman, A. J. 1985. *The Rise and Fall of the Ethnic Revival: Perspectives on Language and Ethnicity*. Berlin; New York: Mouton.

Fishman, A. J. 1999. Concluding comments, in *Handbook of Language and Ethnic Identity*. Ed. by A. J. Fishman. New York: Oxford University Press.

Garfinkel, H. 2005. *Etnometodologiniai tyrimai*. Vertė A. Valantiejus. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.

Grigas, R. 2009. *Senieji lietuviai: tapatybės bruožai ir jų likimas*. Vilnius: VPU leidykla.

Gudavičius, E. 1999. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Isajaw, W. W. 1974. Definitions of ethnicity, *Ethnicity* (1) 2: 111–174.

Jučas, M., Lukšaitė, I., Merkys, V. 1988. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Vilnius: Mokslas.

Jurkuvienė, T. 2008. Mikalinos Glemžaitės indėlis į lietuvių tautinio kostiumo kūrybą: 1930–1960 m., *Menotyra* 15 (3): 66–79.

Kertzer, D. I., Arel D. (eds.). 2004 (2001). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethni-*

city and Language in National Censuses. Cambridge: Cambridge University Press.

Kisielius, P. V. 2005. Nauja tautiškumo samprata. Prieiga per internetą: <<http://ateitis.org/saat/kisieliusv162005.html>> [žiūrėta 2012 m. liepos 5 d.].

Liddell, H. G., Scott, R. 1996 (1843). *A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie and with cooperation of many scholars with a revised Supplement*. Oxford: Clarendon Press.

Lust, J., Eynikel, E., Hauspie, K. 2003. *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Revised Edition. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Maceina, A. 1991 (1939). Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra, in *Raštai* T. I: 396–524.

Makarevičius, G. 2012. Van Gogho laišakai nulėmė mano ateitį. Su Gintaru Makarevičiumi kalbasi Daiva Šabasevičienė, *Literatūra ir menas*, Nr. 1 (3361): 18.

Mažeikis, G. 2005. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Šiauliai: Saulės delta.

Morgan, L. H. 1877. *Ancient Society, or Researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization*. New York: H. Holt and Company.

Nikžentaitis, A. 1994. Gentis virsta tauta. Lietuvių politinės tautos formavimosi problema, *Naujasis židinys*, Nr. 4: 21–27.

Pokorny, J. 2007. *Etymological Dictionary. A Revised Edition of Julius Pokorny. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Indo-European Language Revival Association.

Razauskas, D. 2012. Žmogaus teisės ir neapykanta Lietuvai. Prieiga per internetą: <<http://alkas.lt/2012/04/26/d-razauskas-zmogaus-teises-ir-neapykanta-lietuvai/>> [žiūrėta 2012 m. liepos 3 d.].

Rorty, R. 1991. Philosophy as science, as metaphor, and as politics. Beyond scientific

philosophy, in R. Rorty. *Essays on Heidegger and others. Philosophical Papers*. Volume 2. Cambridge: Cambridge University Press: 15–35.

Skolnik, F., Berenbaum, M. 2007. Masorah, in *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed., vol. 13, Thomson Gale, Keter Publishing House Ltd: 603–656.

Statkutė de Rosales, J. 2011. *Europos šakny ir mes, lietuviai*. Trečioji patikslinta laida. Vilnius: Knygų kelias.

Statkutė de Rosales, J. 2012. Kaip Tėvynė tampa svetima. Prieiga per internetą: <<http://on.lt/kaip-tevyne-tampa-svetima>> [žiūrėta 2012 m. liepos 5 d.].

Stern, S., Cicala, J. A. (eds.). 1991. *Creative Ethnicity. Symbols and Strategies of Contemporary Ethnic Life*. Logan, Utah: Utah State University Press.

Stoškus, K. 1989. Lietuvių tautos savitumas: keletas charakterio bruožų, in *Tautinis mentalitetas. Istoriosofiniai apmąstymai*. Vilnius: Mintis: 37–55.

[Valančius, M.] *Pasalmes, arba Giesmes Dowido karalaus ir pranaszo*. [Vertė M. Valančius]. 1863. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwi Juozapas Zawadzski.

Worrall, D. 2007. *Harlequin Empire: Race, Ethnicity and the Drama of the Popular Enlightenment*. London: Pickering & Chatto.

Zabielienė, A. 2006. Lietuvos folklorinių ansamblių koncertinė apranga: etninio tapatumo aspektai, *Lituanistica* 67 (3): 38–49.

Бромлей, Ю. В. 1970. К вопросу о сущности этноса, in *Природа*, № 2: 51–55. Prieiga per internetą: <http://scepsis.ru/library/print/id_836.html> [žiūrėta 2012 m. liepos 4 d.].

Бромлей, Ю. В. 1983. *Очерки теории этноса*. Москва: Наука.

Кантычкась, арба Книнга гесмя / парь Мотью Волончевски вискупа парвейзета ирь ишнае ишспауста. 1865.

**CHANGES IN THE MEANING OF THE TERM *ETHNOS*:
FROM THE BIBLE TRANSLATIONS TO THE NEW UTOPIAS**

Aušra Kristina Pažėraitė

Summary

This article presents an analysis of the genesis of ethnic identity in the contemporary Lithuanian culture. In particular, the definitions of such words as “ethnos”, “ethnicity” are discussed by paying more attention to the fact that these words became common words denoting particular identities of the people only at the beginning of the post-colonial era (nearly synonymous to nation in the Soviet Union and denoting different minorities in the USA, Great Britain, etc.). In the second part of the article, the Biblical (LXX and the MT) words that name different peoples, group identities are compared, their use and the strategy of translation of various texts of the Bible into Lithuanian are analyzed. The article shows how radically the conception and interpretation of the terms that denote various biblical group identities have changed. In the Bible translations into Lithuanian, the word “nation” in the beginning of the 20th century replaced the ancient and more neutral word “people”, which conveyed the Greek word *laos*, sometimes also *ethnos*, or the Latin *populus*. Although the negativity of the term *ethnos* in its Christian usages can be perceived in the post-soviet Lithuanian culture, a conclusion is made that the traditional explication of the word *ethnos* in various dictionaries, which stereotypically denotes in LXX pagan people, non-Judeans, non-Christian, is an anachronistic exaggeration. In the final part of the article, certain aspects of post-soviet Lithuanian self-consciousness are discussed by pointing to the self-alienation of this consciousness on the “ethnic” background (Lithuanian nationality is equated to ethnicity, and the concept of ethnicity still preserves a certain negativity of the minority, if not hated, heathen, pagan minority). Finally, certain examples of the attempt to overcome this alienation are presented as the new Utopias, although oriented not toward the future, but back to the past as the attempts to create a new History of Lithuania instead of the present official academic History, which is considered as an essentially alienating one.

Keywords: ethnos, ethnicity, the Bible, nation, people, translations of the Bible, biblical nation, Lithuanian ethnicity, alienation, paganism.